

PROGRAM

slovenskega mladinskega gledališča

SLOVENSKO MLADINSKO GLEDALIŠČE,
LJUBLJANA,
Trg VII. kongresa ZKJ 1
Predstavniki: Petar Jović
Program: sezona 1983-84, predstava 5
Rudi Šeligo: Ana
Urednik: Marko Slodnjak
Fotografije: Igor Antič, Matjaž Vipotnik
in arhiv, Nives Čorak
Prevodi: Franci Zagoričnik
Oblikovanje: Studio Vipotnik
Tisk: ČGP Delo, 1984

Skupna uprizoritev Slovenskega mladinskega gledališča Ljubljana in Centra za kulturnu djelatnost – Zagreb

Ana, poklicna revolucionarka	Milena Zupančič
Friderik Wallenstein, poklicni revolucionar	Radko Polič
Darko, Veljko, sinova Ane in Mirka	Miha Kralj, Alojša Rebolj
Andruša Nikolajevič, stavec	Jožef Ropoša
Sekretar partije (pozneje eden od kaznjencev)	Miodrag Krivokapič
Major NKVD	Miloš Battelino
Zapisničarka Zoja (pozneje kaznjenska)	Milena Grm
Ivan Banovac, uslužbenec Kominterne	Radko Polič
Vladlen, Elekrika, otroka v domu	Rok Glavan, Draga Potočnjak
Brezprizornica	Breda Kralj
Vzgojiteljica	Milena Grm
Daša, kriminalka	Marinka Štern
Vanda, kriminalka	Olga Grad
Glimpa, kriminalka	Majolka Šuklje
Nina, politična kaznjenska	Draga Potočnjak
Taboriščni mehanik, kaznjenelec	Jožef Ropoša
Stražar	Niko Goršič

Rudi Šeligo A N A

Režija	Dušan Jovanovič
Kostumografija	Doris Kristič
Glasba in glasbena oprema	Davor Rocco
Asistentka režije	Laila Banani
Asistentki dramaturgije	Marinka Poštrak, Vilma Štritof
Dramaturg	Marko Slodnjak
Prevajalec v ruščino in lektor	Silvo Torkar
Prevajalec v hrvaščino	Gojko Janjušević
Inspicent	Janez Pavlovčič
Garderoberki	Jožica Plut in Helena Železnik
Izdelava kostumov	Štefica Cesarec in Ivan Benc
Mizarska dela	Franc Martinc
Odrska dela	Bojan Lindič, Dragotin Bukinac, Vinko Bogomolec
Odrski mojster	Metod Kambič
Frizerka in maskerka	Barbara Pavlin
Rekviziter	Dare Kragelj
Tehnični vodja	Jože Vodlan
Luč:	Albert Bolha, Mitja Gašperšič

Rudi Šeligo

O TRETJEM DELU DRAME IN ŽIVLJENJA

Na nek način se mi določena triada, mogoče celo heglovska nenehno ponavlja. Pojavi se v Čarovnici, ponovi se spet v Svatbi in mogoče še čelo najbolj radikalno v tej zadnji Ani, neobjavljeni in še ne uprizorjeni. Je vedno neka določena poetika, ki se je držiš in tisti trenutek, ko je ne zdržiš, se razkolje svet in iz te razklnosti začne uhajati na dan nekaj drugega, česar si mogoče niti ne želiš. To uhajanje iz rok, tistega kar pišeš, je pravzaprav zmeraj odpiranje novega sveta, novega pisanja. Zato jaz trdim, da so ti prehodi pri meni izredno mirni oziroma preveč mirni. Tisto pa, kar ob svojem pisanju kričim načelno, je pa seveda zelo glasno in tako mora biti in tako tudi bo.

★ ★ ★

Ko sem bral Fergusona, njegovo analizo Ojdipa, se mi je dejansko razkrilo, da tisto, kar hoče Ferguson reči o Ojdipu, da je zgrajen tako, da je v prvem delu namen človekov, ki vstopa na odski prostor, da je drugi del, ki je trpljenje zaradi tega namena in je tretji del, ki je spoznanje, oziroma Grki bi temu gladko rekli epifanija – ki kot vem, pomeni, da se bog prikaže, to se pravi vrhovno spoznanje, ali pa vsaj novo spoznanje. Jaz mislim, da je vsaka drama zgrajena na ta način. Ne samo te drame, ki jih Ferguson omenja, ne samo Ojdip, ki je na vsak način (ne prototip, to je rečeno prelahko, tudi arhetip je preslabotna beseda, je tudi več kot model) drama vseh dram. In če je na ta način zgrajena in če je drama vseh dram, potem seveda ni možno, da bi bila kakšna drama drugače zgrajena – kot iz teh treh delov.

★ ★ ★

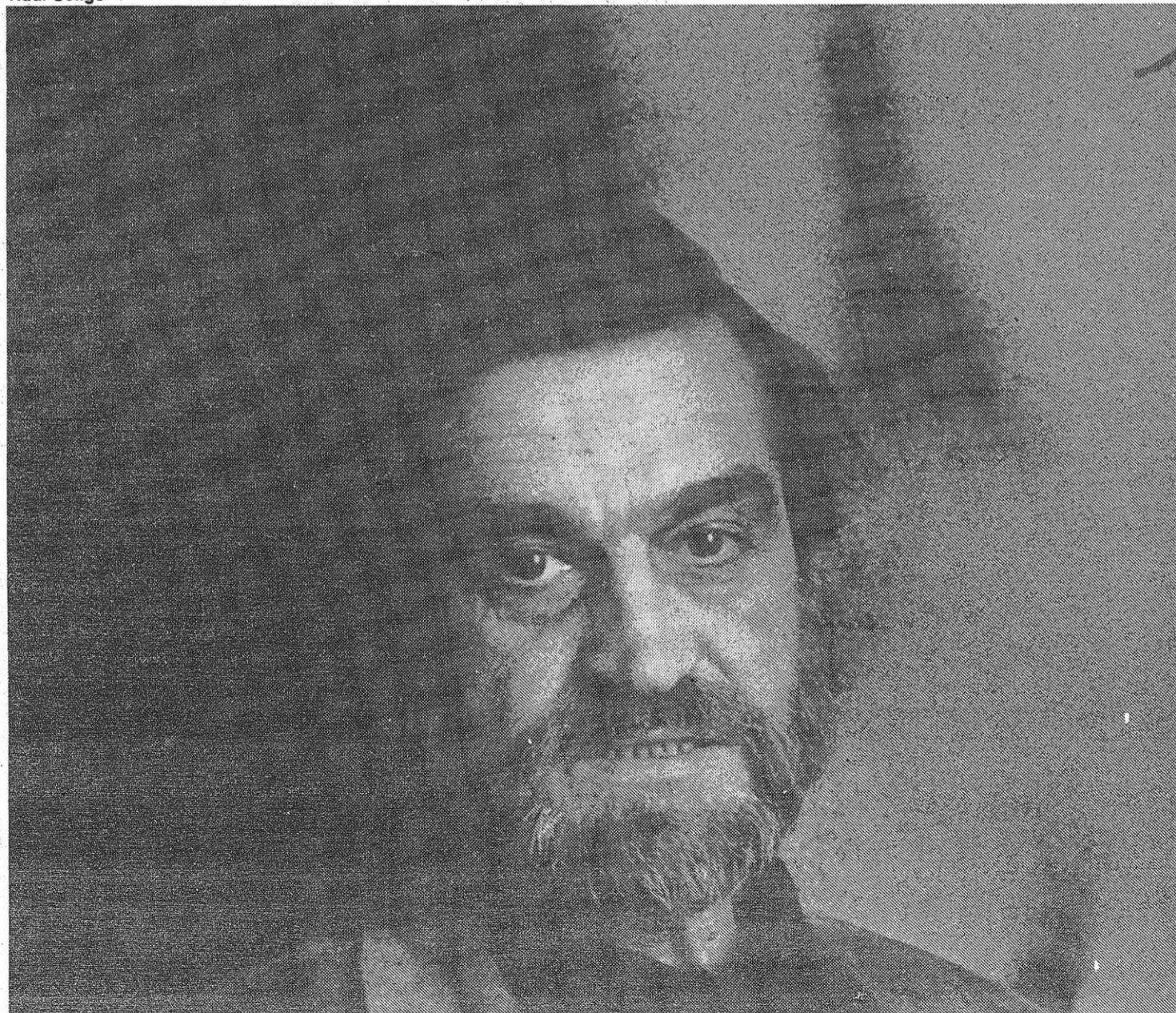
Še enkrat ponavljam – namen trpljenja zaradi tega namena, bodisi zaradi akcije, bodisi ker hoče človek s svojim namenom posegati v usodo bodisi da jo hoče obvladati, pa ker je ne more obvladati, pride tisto najstrašnejše in tisto najstrašnejše je verjetno tudi cilj vsakega človeškega življenja – ne samo v drami – ampak tudi sicer. To sem omenil zato, ker se skozi to trojstvo razkriva v moji praktični poetiki dejansko to, da če to trojstvo velja, potem je treba reči, da predvsem drama in še posebej grška tragedija nikoli ne piše o tem, kaj se na svetu godi. Ravno zaradi tretjega dela (novega spoznanja) ki je pravzaprav cilj drame, cilj človekovega življenja in njegov namen, v resnici ta drama piše, tisto kar človeku manjka. Ne opisuje, kaj je – seveda isto kar je, potrebuje vsak tekst, potrebuje kot meso, kot tkivo, na osnovi katerega je sploh mogoče kaj povedati. Samo tisto, kar pove na osnovi tkiva, pove tisto, kar ni. Torej pripoveduje na ostro polemičen način glede na realiteto, oziroma filozofi bi rekli glede na bivajoče, ker bivajoč je tisto, kar je, hrepenenje človekovo, ki je nepotešljivo za zmeraj in je diabolčno, kot pravi Hribar, in je za zmeraj usmerjeno v tisto, kar ni in je neurešljivo.

★ ★ ★

Rad bi poudaril, če sem že začel z Agato, preko Kdor skak, Lepe Vide in tako naprej – imam občutek, ko gledam nazaj, da se mi je zaradi zelo trdno določene poetike delo razklalo tako, da sem ga moral odpirati. In v tistem odpiranju je pričelo dejansko prihajati na dan vse tisto, kar je področje hrepenenja – ne v psihološkem pomenu besede – ampak hrepenenja v smislu tistega kar ni, česar ta svet ne more dati, ne samo ta obstoječi svet, ne samo v tem družbenem sistemu, česar v nobenem družbenem sistemu ne more dati. To blokira človeka v eno samo polovico. Zato človek nujno živi simbolno, kar bi v tem kontekstu moralo pomeniti in tudi pomeni, da je obsojen na prekletstvo, da išče tisto, česar ni. In seveda tistega česar ni, ni mogoče zaobseči v poetiki, niti ni mogoče povedati snovno, niti ni mogoče imenovati, ampak se dejansko v moji dramati razkriva v zadnjem delu kot tisto, kar je neizrekljivo, pa naj s temu reče epifanija, novo spoznanje ali karkoli. To je tisto, kar je odprto, čemur pravzaprav prva dva dela dram samo služita, da lahko pride vsaj do novega vprašanja.

★ ★ ★

Rudi Šeligo

Če pišem prozo, imam občutek, da je treba v nekem strogo proznem pisanju stvari, dogodke, zgodbo, usode (vse so to pomanjkljivi izrazi) torej vse, kar se godi, na nek način s prozno pisavo zapirati; blokirati. Ker je naloga besede, da imenuje določene stvari, dogodke, stanja, čustva, je v hipu poimenovanja njihova usoda seveda zapečatená, vsaj relativno. Če pa gre za poimenovanja skozi dogajanje dialoga ali pa dogajanja na odru, imam občutek, da je to tako odprto, ko dejansko nikoli ne veš, vsaj takrat, ko pišeš tekst, kaj se bo v prihodnosti na odru oziroma v uprizoritvi resnično zgodilo. To je ta odprti prostor, ki na osnovi besede doda toliko in toliko drugih stvari, ki jih vsi poznamo, ko vemo, kaj vse več gledališče naredi, kot sama beseda. Tako je tu možnost, da se v smotrni uprizoritvi doseže več, kot lahko sam tekst nudi. Pa naj gre za manjšega avtorja med nami sodobniki, ali pa za velikana klasika – kot je recimo Shakespeare in kdorkoli. Vedno je več dramski tekst na odru, tudi v relativno slabši režiji, kot je samo branje teksta. Je v resnici vedno več, vsaj po svoji nepredvidljivosti. Nepredvidljivo je vse tisto, kar se v resnici v tretjem delu drame, življenja, ki je epifanija, zgodi kot tisto grozno diabolčno razkritje na koncu koncev.

(Odlomki iz pogovora ob BS 83)

ANA

...To nima nobenega opravka z odločitvijo, to ni povezano z nobenimi dilemami... Gre samo za nekakšno mučno izgubljenost na poti, med javkami, med natančnimi urami prihoda in odhoda, ki so določene daleč naprej... Strah pred strojem, ki pošastno natančno teče... Vse življenje bom videla pred sabo različne roke – grčaste, umazane, orokavičene, fine in tenke – iz katerih in v katere sem dajala Darka in Veljka, ne da bi sploh videla obraz, ki so mu pripadale... Vmes je izgubljena steza onstran Pohorja in je mreža ulic na Dunaju, ko sploh ne iščeš tega in tega človeka, ampak šifro... Nobeden nima imena, včasih še glasu ne... Le v eni roki nekakšen denar in vozni listek, v drugi zavoj oblek in nova šifra...

Vlado Oreški, Milan Nikolić

Visoka šola sadizma

V Brjansku sem se prvič srečala z enkavedejevskimi preiskovalci. Bolje bi bilo zapisati – inkvizitorji. Ob možu in po njegovi smrti sem prehodila dolgo pot ilegalke. Vedela sem, kaj so pregoni, skrivanja, bežanja, mučenja, gledala sem smrti v oči, bila sem v ječi in trpela težko robijo. Na telesu in v duši sem nosila brazgotine političnih »zasliševanj«
Bedečkovičevih agentov.

Toda že po prvem srečanju z enkavedejevskimi krvniki sem spoznala, da je bilo vse tisto, kar so mi prizadejali Bedekovičevi biriči, le osnovna šola sadizma in mučenja ljudi. Še preden sem dobro stopila pred preiskovalca, še preden sem spregovorila besedo, sta me dva surova primerka človeškega rodu podrla na tla in me obrcala.

»Naj ti bo to za dobrodošlico in opozorilo, da se boš pametno obnašala!« mi je pozneje pojasnil preiskovalec.

Ko so vzeli osnovne podatke, je prešel preiskovalec na moja »hudodelstva«. »Obtoženi ste, da ste vohunili za neko tujo obveščevalno službo.«

Seveda sem vse zanikala. Še danes ne vem, za katero tujo službo naj bi vohunila. Po štirih urah zasliševanja je oficir pobral spise in odšel. Ostala sem sama z nekimi enkavedejavcem za hrbtom. Niti besedice ni spregovoril. Šele kasneje sem opazila, da so se zamenjevali vsaki dve uri, in po njih sem vedela, koliko časa je trajalo zasliševanje.

Po uri molka je prišel v sobo nov preiskovalec. Enaka vprašanja, enaki odgovori: nisem kriva, nisem vohunka, nisem izdajalka... Potem je prišel tretji, četrti, peti preiskovalec. Vsake štiri ure. Kot šesti je spet prišel tisti, ki mi je zaželel »dobrodošlico«. Zavedla sem se, da sem že celih štiriindvajset ur pod navzkrižnim ognjem, brez kapljice vode, brez koščka kruha, neprestano v soju močne luči. Še dva preiskovalca sem zdržala, še osem ur, skupaj kar 36, tako da nisem več vedela, ali sta bila nova ali stara mučitelja.

Potem sem se onesvestila.

Prebudil me je prijeten hlad mračne celice. Pred očmi so mi migljali rumeni in rdeči kolobarji preiskovalčeve luči.

Ko sem se privadila na mrak, sem opazila kanglico z vodo in kos kruha. Požrešno sem ga pogoltnila, popila veliko vode in spet utonila v globok spanec.

Zdi se mi, da nisem dolgo spala, ko me je prebudilo tresenje stražarja. Odvedel me je v dobro znano sobo. Tokrat sem zdržala budna 48 ur, dva dni zasliševanja, preden sem se spet onesvestila.

V meni se je prebudilo kljubovanje stare preganjene ilegalke. Sem mar jaz vohunka? Izdajalka sovjetske države, ki je za nas jugoslovanske komuniste bila ideal, primer, za katerega se je bilo vredno boriti in umirati? Tudi moj mož je dal življenje za ta ideal. Toda učil me je, da spoštujem in cenim resnico. Zakaj naj tem neljudem priznam njihove laži in klevete? To sem dolgovala svojemu Mišku, resnico, ne pa pečat vohuna in izdajalca. Ničesar nisem priznala niti podpisala.

Minevali so meseci. Ves čas sem bila sama v samici, nikogar razen stražarjev in zasliševalcev nisem videla. Od mene niso zahtevali samo, da priznam krivdo, temveč tudi nova imena, nove žrtve.

Niti grožnje, da mi bodo dali sina v ruski dom, me niso zlomile. Rajši bi umrla, kot pa podpisala, kar so od mene zahtevali.

Na koncu so me iz samice preselili v skupno ječo. Proti temu brlogu je bila samica rajski vrt. Ponovila se je zgodba iz Ordžonikidzeja. V celici, veliki le ne-

kaj kvadratnih metrov, je bilo dobesedno zloženih kakšnih štirideset žensk. Vse so bile kriminalke. Menim, da nikoli prej niti še dolgo pozneje na svetu ni bilo tako naseljenega kraja kot je bil Stalinov zapor.

Spet so me kriminalke poniževale in teple, nič slabše kot enkavedejevci. Nekoč sem med zasliševanjem zahtevala, da mi dovolijo pisati tovarišem v Kominterni. Za tujko, Jugoslovanko in komunistko, bodo menda že kaj ukrenili?

»Vohunom je prepovedano dopisovanje z vohuni!« je odgovoril preiskovalec.

Bližala se je zima, surova ruska zima. V celicah je bilo mrzlo, četudi smo se stiskale kot sardine. Preiskovalca sem prosila, da mi iz mojega stanovanja prinesejo nekaj tople obleke. Zelo sem bila presenečena, ko je bila obleka čez nekaj dni v Brjansku. Nisem razumela, odkod taka »velikodušnost«. Kaj naj to pomeni?

Kmalu mi je bilo vse jasno. V Stalinyh mučilnicah ni bilo nič zastoj. Usluga za uslugo, le da menjava ni bila enakopravna: oni meni cunjice, jaz njim svojo dušo.

Preiskovalec se je topil od ljubeznivosti, ko mi je poleg obleke ponudil tudi priznanje v podpis.

Odklonila sem.

Enkavedejevci je v hipu eksplodiral. Ljubezniva maska se je spremenila v nenadzorovano divjanje. Ni se imel v oblasti. Skočil je k meni in mi z nekaj udarci izbil par zob. Ukazal mi je, da se obrnem proti zidu, se z rokami nanj naslonim in stojim pri miru. Zgrabil me je za lase in jih z vso močjo začel vleči k sebi: »Govori! Priznaj! Dovolj je bilo šale. Nimamo več dosti časa. Kdor pride semkaj, ne gre več ven. Tako ali tako boš obsojena. Če podpišeš, si boš samo olajšala muke, dobila boš najmanjšo možno kazen.«

Z eno roko me je vlekel za lase, z drugo pa udarjal po glavi. Udarci so padali kot dež. Molk je bil moje edino orožje.

»Jagica, ničesar ne smeš priznati. Ničesar!« sem si pónavljala, medtem ko so se mi usta polnila s krvjo in mi je bolečina trgala telo.

Nisem bila zaporniški analfabet. Končala sem Bedekovičevo šolo in jo plačala po najvišji ceni, ki jo lahko plača mati: z življenjem komaj rojenega otroka. Metode novih mučiteljev so bile še hujše, še bolj surove, toda cilj jim je bil enak – hoteli so priznanje.

Vedela sem, da ne bom s priznanjem nič dosegla. Pred očmi mi je migotala slika Nikole Petkovića Seljaka in drugih, ki niso zdržali udarcev policijskih pendrekov. In kaj so dosegli? So morda dobili odrešitev, svobodo in mir? Nič od tega. Postali so zaupniki, izdajalci, ubogljive lutke v rokah policije. Z vsakim novim imenom, z vsako novo izdajo so prodajali dušo.

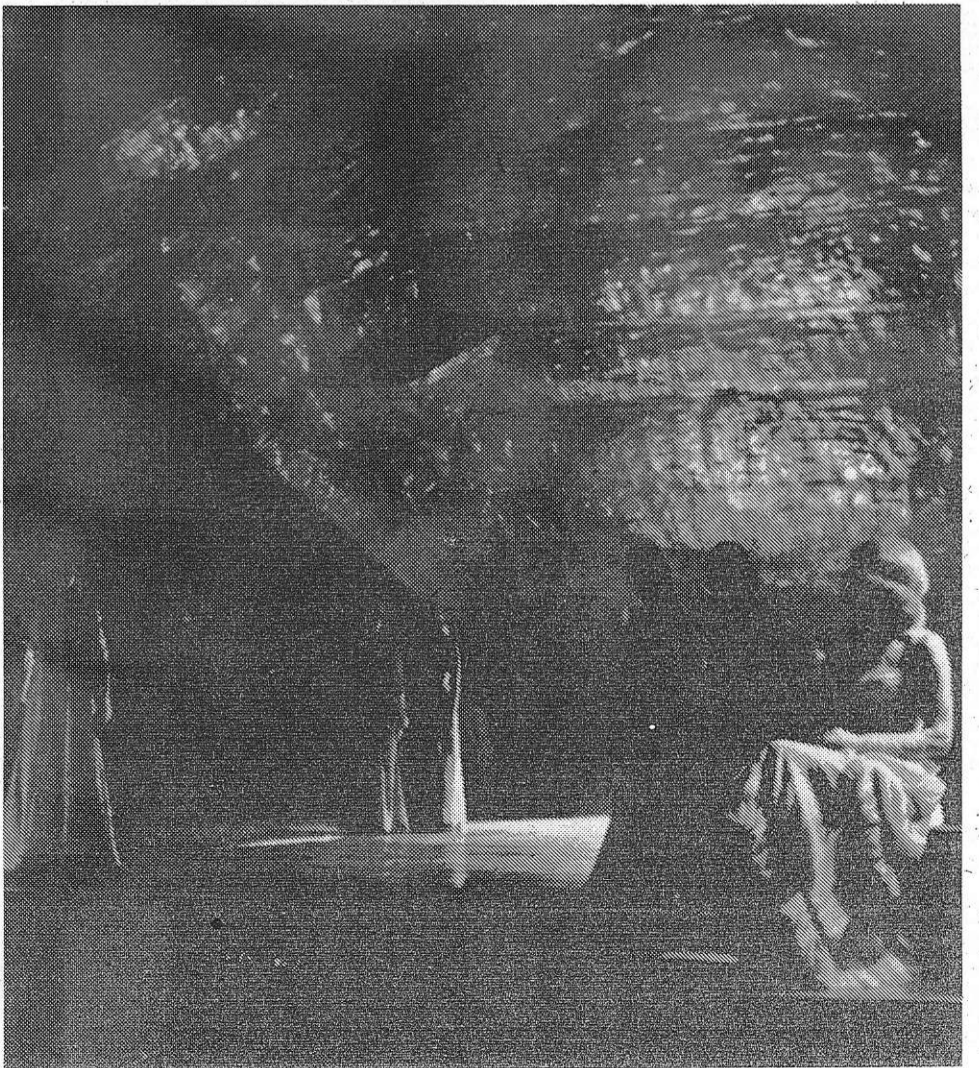
Vztrajno molčanje je preiskovalca presenetilo. Ukazal mi je, naj spet sedem. Zrušila sem se na stol. In še enkrat od začetka: s katerimi komunisti sem sodelovala v Jugoslaviji, zakaj so prav mene poslali v ZSSR, koga sem spoznala na Dunaju in v Moskvi, pod katerim imenom sem prišla v Sovjetsko zvezo, kdo so bili moji prijatelji v Ordžonikidzeju, o čem sem se pogovarjala z nemškimi inženirji?

Rudi Šeligo: KDOR SKAK TISTI H LAP. EG Glej, 1972/73; režija: Dušan Jovanović, scena: Meta Hočevnar.

Rudi Šeligo: ČAROVNICA IZ ZGORNJE DAVČE. SLG Celje, 1977/78; režija: Dušan Jovanović, scena in kostumi: Meta Hočevnar – Milada Kalezić.

Rudi Šeligo: ČAROVNICA IZ ZGORNJE DAVČE. SLG Celje, 1977/78; režija: Dušan Jovanović, scena in kostumi: Meta Hočevnar – članice Plesnega gledališča iz Celja, Jana Šmid.

Pred sabo je imel nekakšne papirje, po katerih je neprestano nekaj podčrtaval in si zapisoval. Na vsako novo vprašanje je dobro vedel odgovor. Toda zahteval je odgovor na vprašanje, na katerega nisem mogla odgovoriti, četudi bi hotela: kdo me je pripravil do tega, da sem začela delati za tujo obveščevalno službo?

Strazarji so se zamenjevali, kar je pomenilo, da me zaslišuje že več ur.

Na ta plaz vprašanj sem odgovarjala samo z da ali ne. To ga je pogosto tako razbesnelo, da me je tepel, kjerkoli je padlo. Bila sem na koncu moči. Zdelo se mi je, da ne bom zdržala, da bom popustila in priznala, kar je hotel od mene. Toda takoj ko sem zagledala papir in svinčnik, se je v meni nabralo dovolj volje: »Ne, ne bom podpisala. Nisem vohunka!«

Takrat je stopil v sobo oficir NKVD. Preiskovalec je skočil s stola. Vedela sem, da je prišel »glavni«. Pogledal me je in rekel: »Ta je torej tista, ki noče podpisati priznanja. No, kako gre? Je končno gotovo?«

Preiskovalec je skomignil z rameni: »Ne, ničesar ni priznala niti podpisala!«

Glavni se je začel dreti: »Tudi druge metode poznamo. Doslej smo bili do tebe blagi. Sedaj te prepustim drugemu preiskovalcu, ki je še vsakega pripravil, da je spregovoril, in tudi tebe bo!«

Vrata so se s treskom zaprla. Kmalu je vstopil nov preiskovalec. Ljubeznivo se je predstavil in dejal: »No, midva se bova hitro sporazumela. S tabo se je treba lepo pogovarjati. Ali kadiš? Hočeš vode?«

Začutila sem, da imam opravka s premetenim policajem, ki zna svoj posel. Pričakovala sem najhujše, in nisem se prevarala. Že čez deset minut je pokazal svoj pravi obraz in me začel tako mučiti, kakor me ni še nobeden pred njim.

Ali je divjaštvo vredno opisovati? Ali ima smisel opisovati bolečine, ko padajo udarci po celem telesu, ko ti ruvajo nohte in izbijajo zobe? Mučenje je bilo strahovito, sadizem mučitelja brez primere.

Bila sem krvava vreča in ne človeško bitje. Ne vem, kako dolgo sem zdržala. Padla sem v črno temo, in ko sem se poslednjič osvestila, sem opazila, da nisem v celici, temveč v bolnišnici. Premakniti nisem mogla niti rok niti nog.

Zraven mene je ležala neka ženska: »Bogme, si pa res hrabra ženska. Gledam te, kako se boriš za življenje. Iz preiskovalčeve sobe so te prinesli na nosilih. Stražar mi je povedal, da nisi ničesar priznala. Jaz sem kriminalka. Stepla sem se in ena me je zbodla z nožem. Bom že našla to gnido.«

V bolnišnici sem bila mesec dni, toda samo toliko, da so me zakrpali in za silo pozdravili. Kljub temu so bile to proti mučenju v zaporu prave »počitnice«, hrana je bila dobra, nikjer ni bilo videti stražarjev niti preiskovalcev in njihovih udarcev. V čisti beli sobi, v postelji s čisto belo rjuho se mi je zdelo, kakor da sem se prebudila iz globokega, grdega in težkega sna.

Toda sanje so se hitro razblinile. Zamenjala jih je spet tista nesrečna resničnost. Iz bolnišnice so me odpeljali v novi del zavora, v katerem so bile svetle celice s posteljami in s po dvema jetnicama v njih.

Kaj naj sedaj to pomeni?

Pozneje sem odkrila tudi to.

V celici sem naletela na neko napol noro, staro Rusinjo. Po cele dneve je ležala v postelji in buljila v strop.

Toda nekoč ponoči se je »sostanovalka« tihopriplazila k moji postelji in me prebudila. Bila sem preseščena, ko mi je začela ženska, ki sem jo imela za noro, razločno in razumljivo pripovedovati svojo žalostno zgodbo.

Rudi Šeligo: SVATBA. PG Kranj, 1980/81; režija: Dušan Jovanović, scena: Niko Matul in Janez Bernik - Milena Zupančič, Ivo Ban.

Rudi Šeligo: SVATBA. PG Kranj, 1980/81; režija: Dušan Jovanović, scena: Niko Matul in Janez Bernik - Milena Zupančič, Ivo Ban.

Rudi Šeligo: SVATBA. PG Kranj, 1980-81; režija: Dušan Jovanović, scena: Niko Matul in Janez Bernik - Draga Potočnjak, Janez Hočvar, Dare Ulaga, Miro Oman.

ANA

Vseeno ti ne privoščim vseh teh poti... ilegalnega prehoda čez mejo z dvema otrokoma, čakanja na zveze, javk, gesel, novih imen, zmeraj novih potnih listov... Nič ne veš, Andruša! Ti si se začel zavedati sveta, ko je bila revolucija že opravljena. Ne moreš vedeti za pekel pred njo, ne predstavljaš si muk, gnusa sveta, v katerem se človeštvo bori vsaj za enostavno življenjsko reprodukcijo... Veličina Oktobra je vidna samo iz nižin in blata ukleknjenih!

Bila je bivša predsednica partijskega komiteja in star boljševik. Tudi njen mož je bil visok funkcionar. Imela sta čudovitega sina. Srečna družina so bili.

Nekega dne njenega moža ob običajnem času ni bilo domov. Telefonirala je v njegovo pisarno. Povedali so ji, da je moral nujno odpotovati v Moskvo. Čudno se ji je zdelo, da je ni obvestil in da ni prišel domov po najnujnejše stvari za na pot.

Ker dolgo ni bilo glasu od njega, je napotila sina v Moskvo k nekemu njihovemu dolgoletnemu prijatelju, da ga skupaj poiščeta. Še nekaj dni je minilo, iz Moskve pa nobenih vesti. Telefonirala je prijatelju, toda ta ji je grobo odgovoril da ni videl niti njenega moža niti sina in naj ga več ne kliče, kajti njen mož je sovražnik ljudstva in NKVD že ve, kaj dela. Osupnila je. Odšla je na upravo NKVD, da bi povprašala, toda zaprli so tudi njo. Še preden so jo zaslišali, so ji cinično povedali, da je bil njen sin ubit pri poskusu bega z ječe.

Ko mi je pripovedovala zgodbo, se ji je videlo, da je vsa presunjena. Svetovala mi je, naj se pazim, da ne bom doživela enake usode kot njen sin. Tisto noč nisem zatisnila očesa. Zame je bilo to še eno porazno spoznanje o Stalinovem terorju. Toda po svoje mi je bilo laže, saj sem se po dolgem času z nekom pogovorila, z nekom, ki je bil prav tako, nesrečen kot jaz.

Čez nekaj dni se je začela moja »sostanovalka« zanimati za moj primer. Spraševala me je o mojem življenju, o prijateljih, tovariših in znancih iz tovarne, kjer sem delala, posebej še o nekem nemškem inženirju.

V glavi mi je zazvonil opozorilni znak. Po vseh vdorih in izdajah, ki sem jih doživela, me je instinkt opozarjal na nevarnost. Ker sem delala v vojaški tovarni, sem morala, kot vsi drugi, podpisati izjavo, da ne bom izdajala vojaških skrivnosti. Šele takrat sem posvetila več pozornosti moji »sostanovalki«. Roke je imela negovane, modric ni imela, več dni jo niso klicali na zasliševanje, ko pa sem na koncu opazila, da ima čipkasto spodnje perilo, sem zatrdno vedela, da so mi v celico podtaknili provokatorko.

Ker me telesno niso mogli zlomiti, so me hoteli po drugi poti, po poti, za katero so obtožili mene. Ko jo je po dvajsetih dneh stražar odpeljal iz celice, sem planila nad njene stvari. Ko sem našla beležke z nekakšnimi znaki, križci in pikami, mi je postalo popolnoma jasno, da delim celico z enkavedejvko. Ponosna sem bila, da v meni ni zatajil občutek pazljivosti.

Vrnila se je, jaz pa sem zahtevala, da me odvedejo k preiskovalcu. Jezen je bil in takoj se je sprivil nadme: »Ti si vohunka! Prodati hočeš deželo, ki ti je

dala delo, stanovanje, ki je poskrbela za tvojega sina. Čas zahvale je prišel, podpiši priznanje! Dovolj mi je vsega. Če ne podpišeš, te bomo obsodili kot vohunko!»

Končno se je umiril. Zahtevala sem, naj me premestijo v drugo celico.

»Zakaj?« je vprašal.

»Zato ker nočem biti skupaj z uslužbenko NKVD.«

Z najbolj prostaškimi izrazi in psovkami na ustnicah je pograbil črninik in ga zagnal vame.

Za kazen sem dobila dva meseca samice, kajti za NKVD je bil težji prestop, če je jetnik odkril njihovega provokatorja in vohuna.

Vrnila sem se v skupno celico. Kriminalke so me to pot drugače sprejele. Slišale so, kako sem onesposobila provokatorko in kako sem se držala med zasliševanji. To so cenile. Odtlej je bilo življenje znosnejše.

(Odlomek iz knjige *Sibirski pečat* Vlada Oreškega in Milana Nikolića – Partizanska knjiga, 1984)

MAJOR

Kuš, izdajalka! Da mi ne zineš več njegovega imena! Ne zaslužiš si! Ne maži ga s svojim trockističnim blatom! On je čist in naš!... Vsi tvoji napor, hinavske materske solze, da bi ga odvrnila od velike stvari komunizma, od Oktobra, ti niso uspeli!3... .. Klič si na pomoč onega, huligana, ki si ga skrivala in ki te je vreden! Deri se – Veljko, Veljko!... Pa še ta kriminallec in morilec je manj pokvarjen, kot si ti, lakaj buržuazije, izdajalka!

France Klopčič

TABORIŠČNI VSAKDAN

Prvo leto bivanja v taborišču nas je preganjala lakota. Použili smo, kar nam je pripravila kuhinja, a bili smo vseeno lačni.

Čudno je to lakotno stanje. Misli se vrtijo okrog jedi in pogovor te zanesa na pripoved o dobrih pojedinah ali posameznih specialitetah. Spet drugič molčiš in preiščuješ, kje bi vzel, ko nikjer ni ničesar dobiti. Če si iz dneva v dan lačen in ti sleherna celica organizma prosi hrane, če ne moreš prepovedati očem, da ne bi v pohlepem žaru opazovale, kako izginja sojetniku v ustih kos slastnega črnega kruha, ki ga ti nimaš, ker si ga že zaužil, je težko premagati lastno fiziologijo, zadušiti svoj egoizem.

Surove razmere v taborišču so nas vse izenačile. Nobene hierarhije ni bilo več. Pod puško stražarja na stolpu, pri okenca na kuhinji, sredi roja komarjev in pred mrzom tridesetih stopinj so padli prejšnji družbeni čini in smo se zblíževali v novi skupnosti. Po dva, trije smo združevali svoje obroke, zasluzke in druge vire ter tvorili kolektive, v katerih je vladalo tovarštvo.

Razume se, govorim o političnih jetnikih, o pogojih, ko nismo bili pomešani s kriminalci-recidivisti.

Velikanska večina političnih zapornikov se ni čutila krivo in po mojem prepričanju reš ni bila kriva pred zakoni in družbo.

Ali smo se zategadelj upirali, stopali v boj s taboriščno upravo, uprizarjali obstrukcijo, izvajali gladovne stavke? Ne! Tega ni bilo v taborišču, kjer sem preživel osem let.

V zavesti, da nismo krivi, smo pričakovali, da bodo prej ali slej krivico popravili. Kakor so nas obtožili in obsodili, nas lahko oprostijo in osvobodijo. Po večini smo bili optimisti. Redko kdo se je sprevrgel v nasprotnika sovjetske oblasti. Seveda ni manjkalo pikrih pripomb, strupenih medklicev, posameznih protisovjetskih izjav, izrekli so jih največkrat bivši meščani, spreobrnjeni v sovjetske nameščence, ki še niso pozabili svojih nekdanjih prednosti.

Da, bili so med nami posamezni trockisti. Odklanjali so Stalina, obtoževali režim. Sam sem slišal govoriti enega od njih. Bili so prepričani o svoji pravici. Toda bilo jih je malo, navadno so molčali, s kančkom upanja, da utegnejo preživeti še kakšno leto.

Kako smo se vsi politični jetniki opogumili, ko so iz nekega podtaborišča poklicali visokega vojaškega poveljnika in ga izpustili. Koliko večerov pred spanjem smo na glas razmišljali, kaj naj to pomeni. Ali so že začeli z revizijo naših obsodb? Ali je to prva lastovka? Ali je edina, neponovljiva? Upanje se je širilo med nami, želeli smo, da bi se z nami dogodilo isto. In čeprav do reprize ni prišlo, se razočarati nismo hoteli. Saj je vendar vsak od nas trdno vedel, da ni kriv, da torej mora priti do preverjanja zadeve, do rehabilitacije.

Zategadelj smo pisali vloge, da preverijo obtožbe in obsodbe. Pisali smo prokurorju, vrhovnemu sodišču, predsedniku Kalininu, centralnemu komiteju in njegovim članom, samemu Stalinu. »Nismo krivi, osvobodite nas!« Takšen je bil refren pisem.

Le malokrat smo si med seboj pripovedovali, česa je bil kdo obtožen. To smo držali zase. Včasih si pa le čul, kakšnih pretiranih dejanj je bil obtožen, na primer poveljnik flotilje podmornic. Nisi vedel, ali bi se jezil ali

smejal, toliko nesmisla je bilo v obsodbi.

Sodbe je v pretežni večini izreklo »posebno posvetovanje ljudskega komisariata za notranje zadeve«, ne pa sodišče. V teh izrekih so se obtožbe strnile v kratke oznake, ki jih tu navajam. Te oznake smo morali izpregovoriti, kadar so nas posebno skrbno preštevili, kakor na primer:

– Tišler, Vladimir Pavlovič, k. r. d.

K. r. d. je pomenilo kontrarevolucionarno dejavnost. K. r. t. d. je označevalo kontrarevolucionarno trockistično dejavnost. S črko š se je moral predstaviti dozdevni špijon, to je vohun. P. š. je razodevalo, da gre za »podozrenje v špijonažo«, za sum vohunstva. Nekateri, ki so šli skozi sodišče, so odgovarjali z navedbo člena 58 in odstavka v njem, na primer 58-7, kadar je šlo za škodljivo dejavnost, ali 58-10, kadar je šlo za protisovjetsko agitacijo. Teh paragrafov je bilo zelo malo. Ni bilo časa za sodno proceduro. Najhitreje je potrjevalo pripravljene administrativne kazni »posebno posvetovanje« vrhovne policije. Tu so se ponavljale metode carskega režima.

O pozitivnem odnosu političnih jetnikov do sovjetske države, o njihovem optimizmu je pričalo več dejstev. Naj povem, da med njimi ni bilo nobenih samomorov. Večina političnih, zlasti bivši partijci, je ohranila dokaj visoko moralno, ki ni priznavala poraza, ki je do zadnjega hotela živeti. Nadalje, niso poizkušali organizirati pobegov iz taborišč. Bežali so samo kriminalci-recidivisti, pa še ti so se izjemoma odločali za veliko tveganje, da prepešajo tajgo sto in sto kilometrov daleč proti jugu, kjer so naseljeni kraji. Dogajalo se je, da so recidivisti vključili v svojo skupino štirih, petih tudi političnega jetnika, ki se je spustil na njihovo raven; vzeli so ga s seboj, da ga v skrajni sili, ko ne bo več hrane, ponoči ubijejo »za meso«, kot ljudožrci.

Prijeten doživljaj je bil reden obisk kopalnice z umivanjem, striženjem, menjavo perila in dezinfekcijo obleke. V kopalnico je šla vsaka proizvodna brigada posebej, ustrezno razporedu, enkrat na teden.

Kopalnica je bila skupna, v posebni brunarici, dokaj prostorna, da je vsak lahko sedel na leseni klopi in se umival s toplo vodo, ki si jo je natočil v škap. Kdor se je čutil dovolj močnega, je šel še v prostorček, imenovan »parnaja«. Tam so si ljubitelji vročega zadovoljstva s polivanjem vrele vode po razbeljenih kamnih nad pečjo proizvajali oblakke pare ter se topli po telesu z brezovimi »véniki«, to je šopom posušenih vejic, ki so se jih trdovratno držali lističi. Široke police ob splošni steni so se vzpenjale do stropa kot stopnice in kopalci so spodnje počasi lezli na vrhnjo, kjer so dosegli vrhunec blaženosti, možne v taboriščih. Nekateri so nato naglo stekli skozi vrata na prosto, se zunaj povaljali v snegu ter nato krenili v občo kopalnico.

Skoraj vsako taborišče in podtaborišče je imelo kopalnico in oddelek s paro. »Parnaja« je zelo razširjena v mestih in vašeh severne Rusije in Sibirije. Uporablja jo desetkrat več ljudi od Fincev, odkoder smo Slovenci zadnja leta uvedli sauno, rusko »parnajo«.

Po kopenju smo prejeli sveže oprano in grobo zlikano perilo, že prej smo oddali umazano. Iz prostora s suhim zrakom, segretim do 100 in več stopinj

Rudi Šeligo: ANA. SMG Ljubljana, 1983/84, režija: Dušan Jovanović – posnetek z vaje: Milena Grm, Miodrag Krivokapić.

MIRKO

Stvar gibanja ni zametovanje lastnih otrok, psica!... Za koga naj bi sicer bil potem ta novi svet?!... V nobenem interesu stvari ni, da enega vržeš na cesto med huligane in brezprizorne, drugega pa pošlješ v elitni dom janičarjev!

ANA

Napočil je, dragi moj Darko, veliki dan sreče zate in zame. Vstopil si v organizacijo, ki je pôrok za dokončno osvoboditev proletariata vseh dežel!... Darko moj! Zapisan si veliki stvari človeštva, ki je najvišji cilj našega življenja?

Celzija, smo dobili obleko, razkuženo torej, zato uši nismo imeli.

Pralnica in prostor za razkužbo sta spadala pod isto streho s kopalnico. To je bil spoštovan obrat in tedenski obisk v njem smo krstili za kulturni pohod.

Ta vsakdan se je počasi udomačil. Zato smo nejevoljno reagirali na »vohrovce«, to je stražarje, kadar so prišli brez orožja v cono in prirejali splošne preiskave barak, našega imetja in nas osebno. Kršili so ritem bornega življenja. Iskali so – v taboriščnem žargonu: »šurudili« – nože in pisala, nedovoljeno knjigo ali zapiske. Največkrat so odhajali praznih rok. Pa vendar je skoraj vsak od nas imel nož, da je rezal kruh na koščke po razporedu: za zajtrk, za kosilo, za večerjo. Nož seveda ni bil pravi, tako smo rekli jeklenim ozkim ploščicam, zbrušenim na eni strani, dolgim okoli 10 centimetrov. Iznašili smo desetine načinov, kako skriti – »zanáčiti« – to orodje, največkrat med vato na hlačah ali v špranji pogradov.

Nalezli smo se nekaterih besed od kriminalcev. Tistim, ki so tožarili, smo vzdeli ime »stukača«, od besede »stučát«, to je trkati. Na preiskavo smo opozarjali s kratko besedo »šmon«. Hlače so bile »škarje«, čevlji pa – koleša. Taboriščnemu policistu, ki je »bedel« nad zaporniki in marsikomu priskrbel dodatno kazen, smo pritaknili ime »kum«, to je boter. Docela oslabelega jetnika, v katerem je življenje telo slabotno, kakor plamenček na ugašajoči svetilki, se je oprijel izraz »fitilj«, to se pravi stenj, a lahko bi pomenilo tudi leščerbo: kruto dejstvo je našlo neverjetno podobnost v izbrani besedi. Taboriščniku, ki je bil na poti, da postane »fitilj«, so namenili besedo »dohodjaga« od glagola »dohodít«, to je prispeti v predverje konca ali smrti. Človeku, ki so ga zasačili, da je ukradel – »kosa-núl« – kos kruha, so rekli, da »gorí«. Kadar je redek srečnež prejel paket od svojcev, seveda z jestvinami – meni se to ni pripetilo! – in povabil enega ali dva tovariša, da z njimi razdeli zadovoljstvo, so gostiji dejali: »gužújutsa«.

S sarkazmom smo ugotavljali nastanek novih pregovorov, ki so predrugačili smisel ljudskih izrekov:

– Kar danes lahko poješ, ne odlašaj na jutri.

– Kar jutri lahko storiš, ne delaj danes.

Kljub tem razkrojevalnim prvinam taboriščne psihologije smo politični jetniki resno in pošteno izpolnjevali delovne obveznosti in sleparili upravo le tam, kjer se je dalo, da bi z izpolnjevanjem proizvodnih nalog prejeli poleg toplih obrokov še tričetr kilograma kruha ali celo cel kilogram. Kdor ni »dal norme«, mu je pisar moral odmeriti pol kilograma ali najmanj obrok – 300 gramov kruha. Sleparili – delali »tufto« – smo tako, da smo eno in isto zares opravljeno delo dvakrat pokazali, recimo, danes in jutri ali pojutrišnjem. Pozimi, ko je bilo treba delovišče očistiti snega, smo zapisovali v raporte brigad tolikšne količine odmetanega snega, da je včasih delovodja, tudi sam »ze-ká«, to je zaključónnij, zapornik, vračal brigadni list in godrnjal:

– Popravite kakorkoli. Snega ste že toliko očistili, da ga bo zmanjkalo v tajgi. Morate se znajti.

Takega sleparstva nismo šteli za greh. Reševali smo si življenje.

Toda nasip na cesti je rastel, cesta je napredovala skozi tajgo, vrtina je doseгла globino, kjer je bila nafta ali je iz neder udaril plin, zgradili smo most čez Ižmo, spustili v obratovanje tovarno saj, ki je nadomestila enako tovarno na severnem Kavkazu, ki so jo med vojno zasedli in porušili Nemci. Ta tovarna je bila velikega pomena, saj so bile saje tehnološki produkt nepopolnega zгоре-

vanja naravnega, to je našega plina, a saje so bile nujne pri predelavi naravnega ali umetnega kavčuka v gumo. Itd.

Seveda so nas prisilili, predvsem s pogoji bivanja in prehrane, da gradimo, da izpolnjujemo naloge, dosežamo načrte. Prisila je bila vedno navzoča in je ne gre podcenjevati. Hkrati pa, ko smo se že lotili dela, smo se mu vdali, se spojili z njim, spoštovali njegove zahteve, vložili vanj razumsko načelo. To se pravi, navzlic zlu in skozenj, navkljub našim malenkostnim zvižajam, da si zboljšamo gmotni položaj, se je uveljavljala ustvarjalna moč človeka. To je protisloven proces, toda življenje ni nikdar samo črno ali samo belo, marveč pozna mnogo več barv, je veliko bolj bogato, bolj razgibano, bolj zapleteno, kot si mislijo primitivneži ali ljudje stare miselnosti in logike.

(Odlomek iz knjige Franceta Klopčiča – Desetletja preizkušeni DZS 1980)

NEDOLŽEN SEM!

Emilio Guarnasquelli, dvaindvajsetletni Italijan, delavec in komunist, je na begu pred fašizmom leta 1933 prišel v Sovjetsko zvezo. Iz Moskve, kasneje pa tudi iz pregnanstva, piše svojemu bratu Mariu, ki je ostal v rodnem Torinu. Štiri desetletja po Emilijevi smrti so ta pisma objavljena v zbirki »Majhen kamen«.

Št. 9 Pinega, 23. maja 1935

Najdražji Mario, bolje, Najdražji tovariši,

Tvoje pismo me je zelo prizadelo. Ja! Vedno si želim slišati tvoje nasvete in slediti tvoj primer, toda zdi se mi, da mi tokrat očitaš, da sem »skrenil« s prave poti in da me pozivaš k spokoritvi.

Tovariši! Vam nisem že tisočkrat napisal, da me nimate pravice obsojati, če me pred tem niste zaslišali? Zakaj potem zahtevate od mene dokaze kesanja, če niste najprej raziskali razlogov, ki so me pripeljali na pot opozicije? Da bi šel v Canosso? Ima to smisel?

Očitati mi celo, da sem se v svojih pismih »spuščal« v prerokovanja. Tovariši! Bi se vi čutili sposobne, da v enem samem pismu predočite vse, kar ste se lahko naučili v času dveletnega bivanja v novi državi, kakršna je Rusija, da pojasnite vse razloge in vzroke? To je nemogoče, tako s praktičnega kot tudi taktičnega aspekta. Verjemite mi, da enako energično odklanjam, da se opravičim desnici kakor tudi »levici«. Ne želim niti pričeti razprave o ukorih, ki jih dobivam, ker želim počakati na ugoden trenutek. Posebno je zanimiv en del pisma, ki sem ga dobil: »... na koncu koncev, ideja mora ostati neskaljena, saj moramo sistem vzpostaviti tukaj, ne pa tam... karkoli se zgodi, ta dežela mora biti svetilnik... itd«. »Če bi množicam pokazali, da so v zablodi, ne bi verjele v nič več.«

Odgovori: 1) »Tukaj, ne pa tam«: smo internacionalisti ali nismo? Če sistem, ki je »tam« na oblasti, tlači milijone delavcev, naš mora interesirati, moramo se zanimati za tisto »tam«. 2) »Karkoli se zgodi... mar to pomeni, da čeprav vlada teror, čeprav ti je pred očmi najbolj žalostna slika bede, čeprav ljudje delajo kot živina za košček črnega kruha, medtem ko nekateri vzdihujejo od presitosti, mi vse to morao čuvati kot svoj svetilnik? To bi pomenilo postati reakcionar, izdajalec interesov proletarijata. Mar bomo idealistično in

slepo, ali pa trezno spremljali tok revolucije? Če je ona (ne pa mi) skrenila s prave poti, jo bomo zapustili, ker je iz revolucionarnosti prešla v reakcionarnost in kontrarevolucijo.

Kot vidite, se nisem pripravil sporiti, čeprav bi od tega najbrž imel osebne koristi. Problem je v tem, da mi je onemogočeno neposredno diskutirati o tem vprašanju, pa zmeraj prekinjam, »preden sem sploh začel«.

Praviš mi, da sem naiven, »ker ti svetujem, da se obrneš tudi na italijanske oblasti«. Motiš se. V stiski je tudi meni dovoljen in opravičljiv »litvinovizem« (enostavneje, diplomatska igra).

Preidiva zdaj na tvoj razgovor s sovjetsko »svečenico« v Milanu. Škoda, ker to ni dovoljeno oziroma taktično in razumno, ker sicer bi ti svetoval, da jo ponovno poiščeš, da ji zakričiš v obraz: »Kurba«, da jo zasipaš z imeni milijonov bitij, ki tukaj trpe. Lagala ti je od prve do zadnje besede. V Rusijo sem prišel z vizo, ki jo je izdal sovjetski ambasador v Parizu, in za katero sem plačal ne tako majhno vsoto denarja. Lagala ti je kot pocestnica, ki trdi, da je devica. Nihče me ne more obtožiti, da govorim brez vednosti, nepremišljeno. Dve leti sem tukaj razmišljal o vsem, preden sem predal svojo obtožnico in prekel svojo dovcerajšnjo linijo.

Sem mar prišel v izgnanstvo, ker bi užival v trpljenju? Ali pa se šel na to kalvarijo, da ne bi izgubil, pač pa pridobil simpatije mas, ki so me spoznale na delu? To drugo bo res. Če bi bil zadovoljen s tem, da sem zapustil domovino kot »izgnan«, in ob tem še histerično reagiral iz inozemstva, bi mi par vrstic v časopisu odvzelo vsakršno verodostojnost. Poleg tega je v izgnanstvu moja izkušnja podvojena, jaz pa sem se še enkrat prepričal, da je moje nasprotovanje pravilno. Morda sem, kot mislite vi, radikalen oponent, toda pripravljen sem ponuditi roko sprave v trenutku, ko se bodo vrnili na pravo leninistično pot; pripravljen se celo, za dobrobit in v interesu proletariata vsega sveta, pozabiti tudi teror in tiranijo, ki danes tukaj vladata. Ko se bo končal ta brezkončni termidor, sem se pripravljen celo opravičiti.

Mario, misliš, da ne vem, kako tudi ti trpiš? Misliš, da ne vem, da v tvoji glavi ni več prostora za razmišljanje, obup? Vse to vem. Vem, ker sem tudi jaz, zaprt v svoji celici, prelił solze bolesti v veri, da je ideja propadla. No, kaj govorim? Vera v idejo ne bo nikdar omajana, toda mi smo verjeli, da smo osvojili nebo, ko je Babilon padel.

Tvoja bolečina je manjša od moje. Ti morda še naprej upaš, da se jaz motim, jaz pa sem prepričan, da govorim resnico, pa čeprav mi prinaša samo trpljenje.

Objema te

Tvoj Mile

(NIN, 3. julij 1983)

MIRKO

Ne!... Nobeden nam ne bo podaril revolucije, če je ne bomo izbojevali sami!... Molči!... Zaveži!... Skurbala si se s... Izdala si svojo partijo, domovino!... Zavrgla otroke!... Izdala vse, kar je sveto!... Skusila boš to gnusno prekletstvo!...

imao nož, da je sijecao kruh po rasporedu: za doručak, za ručak, za večeru. Nož, naravno, nije bio pravi, tako smo govorili uskim pločicama od čelika, izbrušenim s jedne strane, dugim oko 10 centimetara. Pronašli smo desetak načina, kako sakriti – »zanačiti« – to oruđe, najčešće između vate na hlačama ili u pukotinama drvenih kreveta.

Prihvatili smo neke riječi od kriminalaca. Onima koji su tužakali nadjenuli smo ime »stukača«, od riječi »stučati«, to jest kucati. Na pretres upozoravali smo kratkom riječicom »šmon«. Hlače su nam bile »škare«, a cipele točkovi. Logorskom policisti, koji je bdio nad zatvorenicima i mnogima od njih pribavio dodatnu kaznu, prikvačili smo ime kum. Potpuno iznemoglog zatvoreniku, u kojem je život tinjao kao plamičak na svjetiljki koja se gasi, prikačio se izraz »fitilj«, a može da znači i žižak: kruta činjenica našla je nevjerovatnu sličnost u izabranoj riječi. Logorašu, koji je na putu da postane fitilj, namijenili su riječ »dohodjaga« od glagola »dohoditi«, to jest, doći u predvorje konca ili smrti. Čovjeku, kojeg su zatekli da je krao – »kasanul« – parče kruha, rekli su da »gori«. Kada je rijetki sretnik primio paket od rodbine, naravno sa jelima – meni se to nije dogodilo! – i pozvao jednoga ili dva druga da s njima podijeli zadovoljstvo, toj su gozbi rekli »gužujutsa«.

Sarkazmom smo utvrđivali nastanak novih poslovice, koje su preinačavale smisao narodnih izreka:

– Što možeš danas pojesti ne odgađaj na sutra.

– Što možeš da učiniš sutra ne čini danas.

Uprkos takvim destruktivnim elementima logoraške psihologije politički smo zatvorenici savjesno i pošteno ispunjavali radne obaveze i obmanjivali upravu samo tamo gdje se moglo ispunjavanjem proizvodnih zadataka primiti uz topli obrok i tričetvrt kilograma kruha ili čak čitavi kilogram. Onaj koji nije »dao normu«, pisar mu je morao odmjeriti pola kilograma ili najmanji obrok, 300 grama kruha. Obmanjivali smo – činili »tuftu« – tako da smo jedan te isti obavljani rad pokazivali dva put, recimo danas pa sutra ili prekosutra. Zimi, kada je djelokrug trebalo očistiti od snijega, mi smo zapisivali u raporte brigade tolike količine uklonjenog snijega, da je poslovođa, i sam »ze-ka«, to jest »zaključonij«, zatvorenik, vraćao brigadnu listu i gundao:

– Ispravite to kako god. Snijega već ste toliko uklonili, da će ga nestati u tajgi. Snađite se.

Takvo obmanjivanje nismo smatrali grijehom. Spašavali smo svoj život.

Ali nasip na cesti rastao je, cesta je napredovala kroz tajgu, bušotina je dostigla dubinu, gdje se nalazila nafta ili je iz njedara prokuljao plin, sagradili smo most preko lžme, postavili smo tvornicu čađi, koja je nadoknadila jednaku tvornicu na sjevernom Kavkazu, koju su za vrijeme rata zaposjeli i srušili Nijemci. Ta je tvornica bila od velikog značaja, budući da je čađ bila tehnološki produkt nepotpunog sagorijevanja prirodnoga, to jest, našeg plina, a čađ je bila neophodna prilikom prerade prirodnog ili veštačkog kaučuka u gumu. itd.

Naravno da su nas natjerali, prije svega uslovima opstanka i ishrane, da gradimo, da ispunjavamo zadatke, postizemo planove. Prinuda je bila uvijek nazočna i ne može je se

potcenjivati. Ali ujedno, kada smo se već prihvatili posla, predavali smo se mu, spojili smo se s njim, poštivali njegove zahtjeve, uložili u njega razumski princip. To znači, usprkos zlu i kroz njega, usprkos našim sitnim smicalicama da poboljšamo svoj materijalni položaj, došla je do izražaja stvaralačka moć čovjeka. To je proturječan proces, život nije nikad samo crn ili samo bio, poznaje mnogo više boja, bogatiji je, poletniji je, složeniji nego što misle primitivci ili ljudi starog mišljenja i logike.

(Ulomak poglavlja iz knjige France Klopčič: *Desetletja preizkušeni; Državna založba Slovenije 1980*)

NEVIN SAM!

Bežeci od fašizma, Emilio Gvarnaskeli, dvadeset dvogodišnji Italijan, radnik i komunista, došao je 1933. u Sovjetski Savez. Iz Moskve, a kasnije i iz izgnanstva, piše svom bratu Mariju koji je ostao u rodnom Torinu. Četiri decenije posle Emiliove smrti ova pisma objavljena su u zbirci »Jedan mali kamen«.

Br. 9 Pinega, 23. maj 1935

Najdraži Mario, ili bolje, Najdraži drugovi,

Tvoje pismo mi je nanelo bol. Da! Želim uvek da čujem tvoje savete i prilike, ali čini mi se da mi sada prebacuješ da sam »skrenuo« sa pravog puta i da me pozivaš da se pokorim.

Drugovi! Nisam li već hiljadu puta napisao da nemate pravo da me osuđujete ako me prethodno niste saslušali? Zbog čega onda tražite od mene dokaz pokajanja kada niste prvi ispitali razloge koji su me naveli na put opozicije? Da pođem u Kanosu? Ima li svrhe?

Prebacujete mi čak da sam u svojim pismima pravio proročanstva. Drugovi! da li biste se vi osećali sposobni da u jednom pismu iznesete sve ono što ste mogli naučiti tokom dve godine boravka u novoj državi kao što je Rusija, da objasnite svē razloge i uzroke? To je nemoguće, kao sa praktičnog, tako i sa taktičkog aspekta. Budite uvereni da ja podjednako energično odbijam da se povinujem desnici kao i »levici«. Ja ne želim ni da započnem svoje izlaganje o prekorima koji mi se upućuju jer želim da sačekam povoljan trenutak. Posebno je zanimljiv jedan deo pisma koje sam primio: »... na kraju krajeva, ideja mora ostati neukaljano, jer bi sistem morao biti primenjen **ovde**, a ne **tamo**... ma šta da se dogodi, ova zemlja mora biti svetionik... itd«. »Kada bi se masama pokazalo da su u zabludi, ne bi više ni u šta verovala.«

Odgovori: 1. »Ovde a ne tamo«: jesmo li mi internacionalisti ili nismo? Ako sistem koji je na vlasti »tamo« ugnjetava milione radnika, mora nas interesovati i mi se moramo zanimati za to »tamo«. 2. »Ma šta da se dogodi«... znači li to da mada vlada teror, mada pred očima imaš najtužniju sliku bede, mada ljudi rade kao stoka za parče crnog hleba dok drugi dahću od prezasićenosti, mi sve to treba da čuvamo kao svoj svetionik? Ali to bi značilo biti reakcionar, izdajica interesa proletarijata. Hoćemo li idealistički i slepo ili trezveno pratiti tok revolucije? Ako je ona (a ne mi) skrenula s pravog puta, mi ćemo je napustiti jer je od revolucionarne prerasla u reakcionarnu i kontra-revolucionarnu.

Kao što vidite, nisam spreman da se pokorim, mada bi mi to lično bilo od koristi. Nevolja je u tome što sam u nemogućnosti da neposredno vodim di-

skusiju o takvom pitanju pa uvek prekidam »pre nego što sam i počeo«.

Kažeš mi da sam naivan »jer ti savetujem da se obratiš i italijanskim vlastima«. Grešiš. Kada je nužno, i meni je dozvoljen i opravdan »litvinovizam« (jednostavnije, diplomatska igra).

Pređimo sada na tvoj razgovor sa sovjetskom »sveštenicom« u Milanu. Šteta što to nije dozvoljeno i nije taktički razumno, inače bih ti savetovao da je ponovo potražiš, da joj u lice vikneš: »Kurvo«, da je zaspeš imenima miliona biča koja ovde pate. Ona te je lagala od prve do poslednje reči. U Rusiju sam došao sa vizom koju je izdao sovjetski ambasador u Parizu, a za koju sam platio ne tako beznačajnu sumu novca. Lagala te je kao uličarka koja tvrdi da je devica. Niko ne može da me optuži da govorim bez znanja, nepromišljeno. Proveo sam dve godine razmišljajući o svemu pre nego što sam uputio svoju optužbu i prokleo svoju dojučerašnju liniju.

Jesam li možda došao u izgnanstvo jer nalazim zadovoljstvo u patnji? Ili sam prihvatio ovo mučilište da ne bih izgubio i da bih stekao već simpatije masa koje su me upoznale na delu? Tačno je ovo drugo. Da sam se zadovoljio da napustim zemlju kao »proteran«, reagujući histerično iz inostranstva, nekoliko redova u novinama oduzelo bi mi svaku verodostojnost. Zatim, u izgnanstvu, moje iskustvo je udvostručeno, a ja sam se još jednom uverio da je moje protivljenje pravilno. Možda sam, kao što mislite, radikalni protivnik, ali spreman sam da pružim ruku izmirenja u trenutku kada se vrate na pravi lenjinistički put; spreman sam čak, za dobrobit i u interesu proletarijata celog sveta, da zaboravim i teror i tiraniju koji danas ovde vladaju. Kada se okonča ovaj beskrajni termidor, pristaću čak da se izvinim.

Mario, ti misliš da ja ne shvatam kako i ti patiš? Misliš da ne znam da u tvojoj glavi nema više mesta za razmišljanje, očaj? Ja to znam. Znam jer sam i ja, zatvoren u svojoj ćeliji, prolio suze bola verujući da je ideja propala. No, šta ja to govorim? Vera u ideju nikada neće biti poljuljana, ali mi smo verovali da smo osvojili nebo kada je Vavilon pao.

Tvoj bol je manji od mog. Ti se možeš i dalje nadaš da ja grešim, a ja sam uveren da govorim istinu, makar mi ona stvarala patnju.

Mnogo te grli,

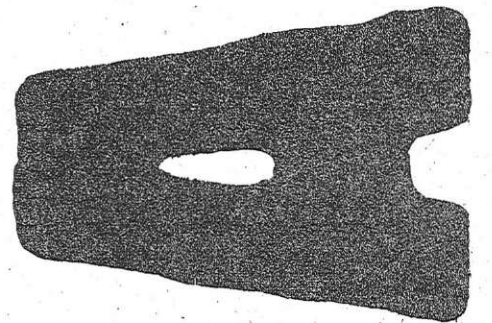
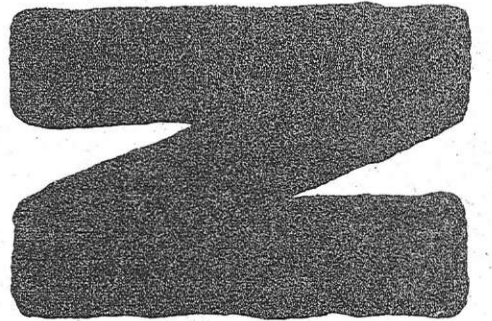
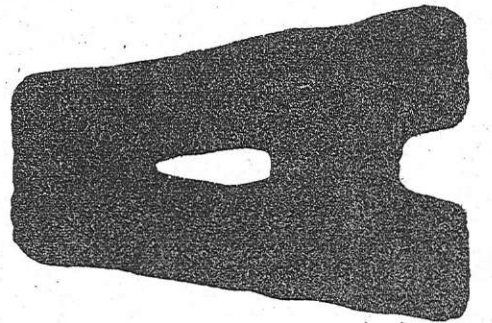
Tvoj Mile.

(Prema: NIN-u od 3. jula 1983)

ANA

Posebej so mi rekli!... A ni samo to. Toliko reči se grmadi... Daj, povej mi, kaj se godi! Saj veš, da nisem prišla niti samo v šolo, niti ne kot delegatka na kakšen kongres, niti se nisem samo umaknila. Prišla sem kot jugoslovanska partijka, ki bo od tod, s svojim delom, s tiskanjem in s propagandnim materialom podpirala revolucionarno delo bratov, sester, moža in partije tam doli... Pravico imam vedeti, kaj se okoli mene godi! Pravico imam živeti s svojima sinovoma in ju sama vzgajati v socialističnem duhu!... Ali vsaj vedeti, zakaj mora v dom...

France Klopčič

LOGORSKA SVAKIDAŠNJICA

U prvoj godini boravljenja u logoru proganjalo nas gladovanje. Pojeli smo sve što su nam pripremili u kuhinji, ali smo unatoč tome ostajali gladni.

Čudno je to alavo stanje. Misli se okreću oko jela i razgovor te zanese na pripovedanje o dobrim gozbama ili pojedinim specijalitetima. Opet drugi put šutiš i razmišljaš gdje da uzmeš, kada se nigdje ništa ne može dobiti. Ako si gladan iz dana u dan i svaka te ćelija organizma moli za hranu, ako ne možeš zabraniti očima, da u pohlepnom žaru ne primjećuju, kako sulogorašu u ustima nestaje komad slasnoga crnoga kruha, kojega ti nemaš, jer ti si ga već pojeo, onda se teško savlađuje vlastitu fiziologiju i ugušuje svoj egoizam.

Surove prilike u logoru sve su nas izjednačile. Nikakva hijerarhija više nije postojala. Pod puškom stražara na tornju, kod prozorčeta u kuhinji, usred rojeva komaraca ili pred mrazom od trideset stupnjeva padali su nekadašnji društveni činovi i zbližavali smo se u novoj zajednici. Po dvoje, troje objedinjavali smo svoje obroke, zarade i druge izvore te stvarali kolektive, u kojima je vladalo drugarstvo.

Razumije se, ja govorim o političkim zatvorenicama, o uslovima kada nismo bili pomiješani s kriminalcima-recidivistima.

Ogromna većina političkih zatvorenika nije se osjećala krivima i po mom ubjeđenju doista nije bila kriva pred zakonima i društvom.

Jesmo li se iz tog razloga bunili, ulazili u borbu sa logorskom upravom, izvodili opstrukciju, izvodili štrajkove gladi? Ne! Toga nije bilo u logoru, u kojem sam proživio osam godina.

U svjesti da nismo krivi, očekivali smo da će nam krivicu prije ili kasnije popraviti. Kao što su nas optužili i osudili, tako su nas mogli oglasiti nevinima i osloboditi. Većinom bili smo optimisti. Rijetko se netko preobratio u protivnika sovjetske vlasti. Naravno, nije manjkalo oštrih primjedbi, otrovnih upadica, pojedinih protivsovjetskih izjava, izricali su ih najčešće bivši građani, preobraćeni u sovjetske činovnike, koji još nisu zaboravili svoje nekadašnje prednosti.

Da, bilo je među nama pojedinih trockista. Odbijali su Staljina, optuđivali. Ja sam sam slušao kako govori jedan od njih. Ubijedeni su bili u svoje pravo. Ali bilo ih je malo, u glavnom su šutjeli, sa nešto nade, da mogu proživjeti još koju godinu.

Kako smo se svi politički zatvorenici ohrabрили, kada su iz jednog podlogora pozvali visokog vojnog zapovjednika i pustili ga. Koliko smo večeri prije spavanja glasno razmišljali, što to ima da znači. Jesu li započeli već sa revizijom naših osuda? Je to prva lasta? Ili jedina, neponovljiva? Nadanje se širilo među nama, željeli smo, da se i sa nama dogodi isto. I bez obzira što reprize nije bilo, mi nismo htjeli da budemo razočarani. Jer svako od nas čvrsto je bio ubijedjen kako nije kriv, pa prema tome mora doći do provjeravanja stvari, do rehabilitacije.

Zbog toga smo pisali molbe, da se provjeravaju optužbe i osude. Pisali smo prokuratoru, vrhovnom sudu, predsjedniku Kalinjnu, centralnom komitetu i njegovim članovima i sa-

mom Staljinu. »Nismo mi krivi, oslobodite nas!« Takav je bio refren tih pisama.

Samo smo rijetko povjeravali međusobno zbog čega je neko osuđivan. To smo čuvali za sebe. A ponekad se ipak doznalo zbog kakvih pretjeranih činova je osuđivan, na primjer zapovjednik flote podmornica. Nisi znao, da li da se ljutiš ili smiješ, toliko besmisla je bilo u osudi.

Osude je u pretežnoj većini izricalo »posebno savjetovanje narodnog komisarijata za unutrašnje poslove,« a ne sud. U tim izrekama optužbe su bile sažete u kratke oznake, koje tu navodim. Te oznake smo morali izricati, kada su nas posebno brižljivo prebrojavali, kao na primjer:

– Tišler, Vladimir Pavlovič, k. r. d.

K. r. d. značilo je kontrarevolucionarnu djelatnost. K. r. t. d. označavalo je kontrarevolucionarnu trockističku djelatnost. Slovom »š« morao se predstaviti navodni špijun. P. š. upozoravalo je, da je u pitanju »podozrenije v špijonaže«, za sumnju špijunstva. Neki, koji su prošli kroz sud, odgovarali su navođenjem člana 58 i pasusa u njemu, na primjer 58-7, kada je bila u pitanju štetna aktivnost, ili 58-10, kada je bila u pitanju protivsovjetska agitacija. Tih je paragrafa bilo vrlo malo. Nije bilo vremena za sudsku proceduru. Pripremljene administrativne kazne najbrže je potvrđivalo »posebno savjetovanje« vrhovne policije. Tu su se ponavljale metode carskog režima.

O pozitivnom odnosu političkih zatvorenika spram sovjetske države, o njihovom optimizmu govorilo je više činjenica. Mogu reći da među njima nije bilo nikakvih samoubojstava. Većina političkih, pogotovu bivših partijaca, sačuvala je dosta visoki moral, nije priznavala poraz i htjela je da živi do zadnjega. Nadalje, nije se pokušavalo organizirati bjekstava iz logora. Bježali su samo kriminalci-recidivisti, a i oni su se samo iznimno odlučivali za izlaganje opasnosti, da prepješače tajgu sto i sto kilometara daleko prema jugu, gdje je bilo naseljenih krajeva. Događalo se, da su recidivisti u svoju skupinu od pet šest ljudi prihvatili i političkog logoraša, koji se spustio na njihov nivo; uzeli su ga sa sobom, da ga u krajnjoj sili, kada nestane hrane, noću ubiju »za meso«, kao ljudožeri.

Prijatan doživljaj bila je rijetka posjeta kupatilu sa umivanjem, striženjem, mijenjanjem veša i dezinfekcijom odjeće. U kupatilo je krenula svaka proizvodna brigada posebno, prema odgovarajućem rasporedu, jednom tjedno.

Kupatilo je bilo skupno, u posebnoj brvnari, prilično prostornoj, da je svako mogao sedjeti na drvenoj klupi i umivati se sa toplom vodom, koju je prethodno natočio u škafo. Onaj koji se osjećao dovoljno snažnim mogao je u prostorčić imenovan »parnaja«. Tamo su ljubitelji vrućega zadovoljstva polijevanjem vrijele vode po užarenim kamenima iznad peći proizvodili oblake pare i tukli se po tijelu brezovim »venicama«, to jest, sa svežnjem posušenih grančica, za koje su se trdovratno držali listići. Široke police prema stijeni uspinjale su se do tavanice kao stepenice i kupači su sa donje polako puzali na gornju, gdje su postizali vrhunac blaženstva, kakav je bio moguć u logoru. Neki su

FRIDERIK

Sploh ne! Jaz sem potopljen, izenačen. Razumeš!... Mene ni. Če se revolucija brani tako, da kolje svoje otroke, jih koljem jaz. Če režim uresničene revolucije tepta žitna polja, da bi ideja sama lahko živel, sem odgovoren tudi jaz... Če greš zdaj na GPU in me prijaviš, bo to dokaz – upam pa, da ne edini, da res služiš revoluciji in veliki stvari, ker revolucija ta trenutek prav to rabi. Revolucionarjev interes je interes stvari same. Nima ne čustev ne imena, ne domovine in ne svojcev. V zámeno ima ves svet in opoj strasti, ki raste iz uničevanja starega in graditve novega... Ti pa živiš v razliki do revolucije, ki ti je sveta, čakaš na priložnost za učinkovite ukrepe, hkrati pa pestuješ svoja privatna čustveca...

onda naglo odjurili napolje, vani se povaljali u snijegu pa se potom vratili u opće kupatilo.

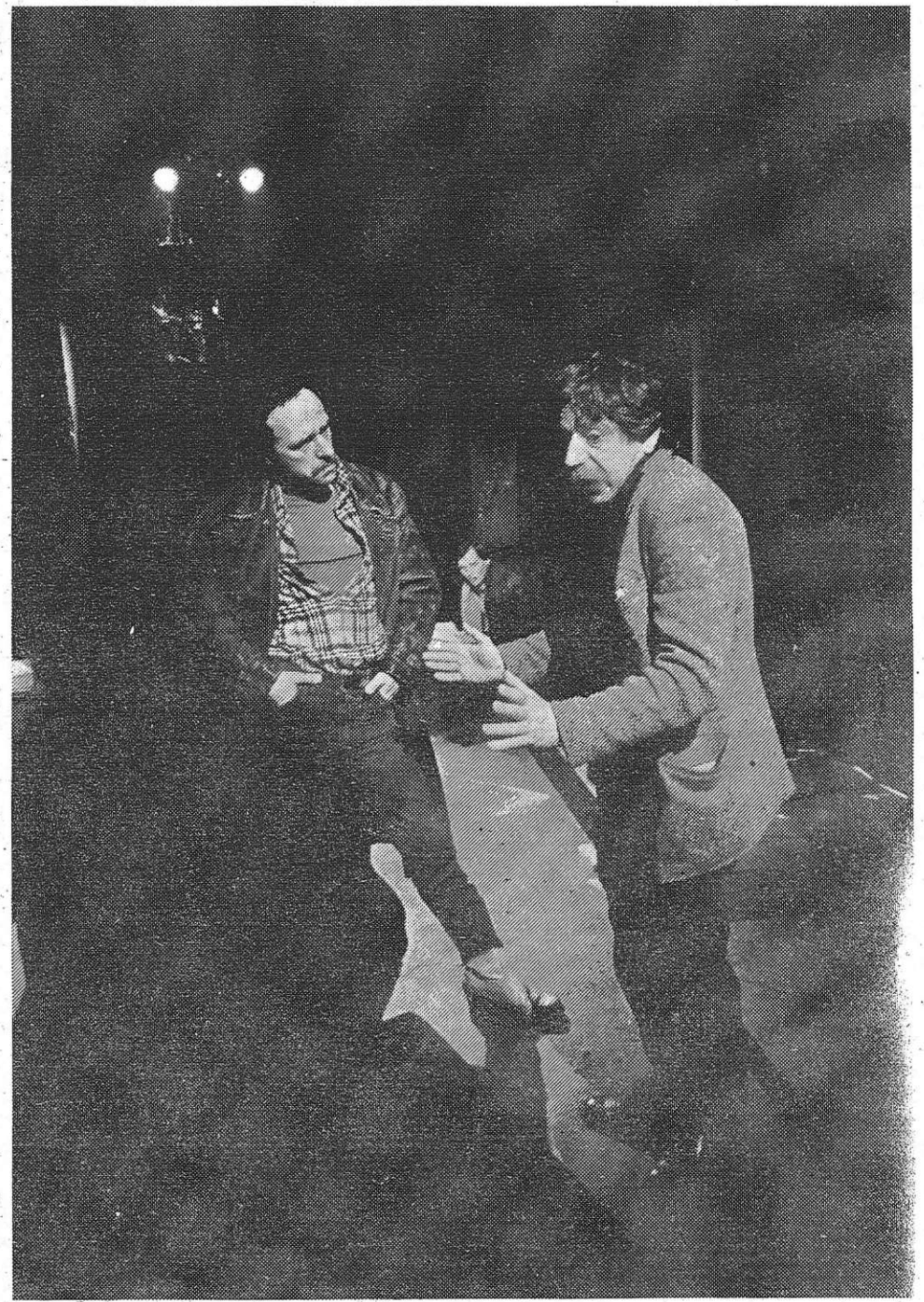
Maltene svaki logor i podlogor imao je kupatilo i odeljak s parom. »Parnaja« je jako raširena u gradovima i selima sjeverne Rusije i Sibira. Primenjuje je deset puta više ljudi nego što ima Finaca, odakle smo Slovenci poslednjih godina uveli saunu.

Poslije kupanja primili smo sveže oprani grubo ispeglani veš, već ranije smo predali prijavog. Iz prostora sa suhim zrakom, ugrijanim do 100 i više stupnjeva celzijusa, dobijali smo odijelo prethodno raskuženo, zato nismo imali vaši.

Perionica i prostor za raskužbu spadali su pod isti krov s kupatilom. To je bio cijenjeni pogon i tjednu posjetu u njemu krstili smo kulturnim pohodom.

Ta svakidašnjica polako se udomaćila. Zato smo nevoljko reagirali na »vohrovce«, to jest stražare, kada su bez oružja došli u conu i priredivali opće pretrese baraka, naše imovine i nas osobno. Kršili su ritam siromašnog života. Tražili su – u logorskom žargonu: »šurudili« – noževе i pisaljke, nedozvoljenu knjigu ili zapise. Najčešće su odlazili praznih ruku. Pa ipak je skoro svako od nas

Rudi Šeligo: ANA, SMG Ljubljana, 1983/1984; režija: Dušan Jovanović – posnetek z vaje: Miodrag Krivokapić, Miloš Battelino, Dušan Jovanović.

U ćeliji sam zatekla jednu poluludu, staru Ruskinju. Po ceo dan je ležala u krevetu i buljila u tavanicu.

Ali, jedne noći cimerka se tiho prišunjala mom krevetu i pozvala me da se probudim. Bila sam iznenađena kada je ova žena, koju sam smatrala ludom, počela razgovetno i razloženo da iznosi svoju tužnu priču.

Bila je bivša predsednica partijskog komiteta i stari boljševik. Njen suprug je bio takođe visoki funkcioner. Imali su divnog sina i bili srećna porodica.

Jednog dana suprug se nije vratio kući u uobičajeno vreme. Pozvala je telefonom njegovu kancelariju, rekli su joj da je hitno morao da otputuje u Moskvu. Bilo joj je čudno što je nije obavestio, niti je došao kući da uzme neophodne stvari za put.

Kako se i dalje nije javljao, uputila je sina u Moskvu kod jednog njihovog dugogodišnjeg prijatelja da ga zajednički potraže. Prošlo je nekoliko dana a iz Moskve nikakvih vesti. Telefonirala je prijatelju, ali je dobila grub odgovor da nije video ni njenog muža ni sina, da ga više ne zove jer je njen suprug neprijatelj naroda, a NKVD zna šta radi.

Bila je šokirana. Otišla je u upravu NKVD-a da se raspita, ali su i nju uhapsili. Nisu je još saslušavali, samo su joj rekli da je njen sin ubijen pri pokušaju bekstva iz zatvora.

Žena je bila sva potresena dok mi je to pričala. Savetovala je da se čuvam i ne nastradam kao njen sin. Te noći ok nizam sklopila. Za mene je to bilo još jedno porazno saznanje o Staljinovoj strahovladi. Ali nekako mi je bilo i lakše što sam uspeła posle toliko vremena s nekim da porazgovaram i to s nekim koji je isto toliko nesrećan kao i ja.

Posle nekoliko dana moja cimerka počela je da se raspituje za moj slučaj. Pitala me je o mom životu, poznanicima, prijateljima i drugovima s radnog mesta a naročito o jednom nemačkom inženjeru koji je radio sa mnom u fabrici.

U meni je zazvonio neki signal. Posle tolikih provala i izdaja koje sam doživela, instinkt me je opominjao na oprez-

nost. Pošto sam radila u vojnoj fabrici svi smo potpisali izjavu da nećemo odati vojne tajne. Tada sam počela da obraćam više pažnje na moju »cimerku«. Ruke su joj bile negovane, nije imala modrice, danima je niko nije zvao na saslušanje, a kada sam jednom primetila da ima čipkast veš bila sam sigurna da su mi u ćeliju ubacili provokatora.

Ako fizički nisu mogli da me slome, pokušali su drugim putem, onim za koji su mene optuživali. A kada sam najzad dočekala, da je stražar posle dvadesetak dana izvede iz ćelije, bacila sam se na pretraživanje njenih stvari. Čim sam našla neke papiriće sa nekakvim znacima, krstićima i tačkama, bila sam načisto da ćeliju delim sa enkavedeovkom. Bila sam ponosna što u meni nije otupio osećaj opreznosti.

Ona se vratila, a ja sam zatražila da me primi istražitelj. Bio je ljut, odmah je osuo paljbu:

– Ti si špijun! Hoćeš da prodaš zemlju koja ti je dala posao, stan, sina zbrinula u dom. Došlo je vreme za zahvalnost tako što ćeš potpisati priznanje. Svega mi je dosta. Ako i ne potpišeš, mi ćemo te osuditi kao špijuna.

Konačno se smirio. Zatražila sam da me premesti u drugu ćeliju.

– Zašto? – upitao je.

– Zato što ne želim da delim ćeliju sa službenicom NKVD-a.

Uz najpogrdnije izraze i psovke dohvatilo je mastionicu i bacio na mene!

Za kaznu sam bila dva meseca u samici. U teže prestupe zatvorenika, NKVD je ubrajao i ako oni otkriju njegove provokatore i špijune.

Vratili su me u zajedničku ćeliju. Kriminalke su me ovog puta drugačije dočekale. Čule su kako sam udesila provokatoriku i kako sam se držala na saslušanju, a one su to cenile. Život je sada bio podnošljiviji.

Ulomak iz knjige *Sibirski pečat* Vlade Oreškog i Milana Nikolića, SNL 1983

Dušan Jovanović

Ana: Milena Zupančič

DAŠA

Hladni tuš! ... Tri dni... Če si tam vzdržala tri dni in tri noči, ne spadaš več v »španó«, nisi več nobena politična golazen... Ne moreš biti več »kontrik«... Enkrat sem bila postavljena tja za en dan... Začela sem zjutraj in sem mislila, da ne bo sile... Ko so udarila jeklena vratca za mano, sem se naprej ozrla gor, da sem ugledala s puhom prevlečeno nebo, odrezano v sivi kvadrat. Šele potem sem zdrsela dol po betonskih stenah na betonski pod... Soba, škatla, klavnica brez stropa in strehe... Vedela sem, da me samo nagla hoja reši. Tekla sem iz kota v kot, potem sem čepela na petah, potem sem spet tekla... Vseeno. Iz betona, iz podplatov so pričeli gor lesti mralvjinci kristalnega mraza. Za hip sem se naslonila na betonski zid škatle, da sem drgnila eno stopalo, pa sem se z ramo že prilepila.

Vlado Oreški-Milan Nikolić

Visoka škola sadizma

U Brjansku sam se prvi put srela s enkavedevskim istražiteljima. Tačniji opis bi bio – inkvizitorima. Pored muža i kasnije posle njegove pogibije, prošla sam dug put ilegalke. Znala sam šta su progoni, skrivanja, bežanja, torture, gledala sam smrti u oči, tamnovala i robijala. Na telu i u duši nosila sam ožiljke političkih »saslušanja« Bedekovićevih agenata.

Ali već posle prvog susreta sa enkavedevskim dželatima shvatila sam da je sve ono što sam doživela s Bedekovićevim pandurima samo osnovna škola sadizma i mučenja ljudi. Nisam, takoreći, ni stupila pred istražitelja, ni reč nisam progovorila, a dva surova egzemplara ljudskog roda su me bacila na pod i izudarali nogama.

– To je naša dobrodošlica i upozorenje da se pametno ponašaš! – objasnio je naknadno istražitelj.

Posle uzimanja osnovnih podataka, istražitelj je prešao na moje »nedelo«.

– Optuženi ste za špijunažu u korist jedne strane obavestajne službe.

Naravno da sam sve poricala. Ni danas ne znam za koju sam to stranu službu špijunirala. Posle četiri sata ispitivanja oficir je pokupio spise i otišao. Ostala sam sama s jednim enkavedevcem iza leđa. Nije progovarao ni reči. Tek kasnije sam primetila da se menjaju svaka dva sata i po njima sam mogla meriti vreme saslušanja.

Posle sat takvog ćutanja, u sobu je ušao novi istražitelj. Ista pitanja, isti odgovori: nisam kriva, nisam špijun, nisam izdajica...

I tako nova četiri sata. Zatim je došao treći, četvrti pa peti istražitelj. Kao šesti pojavio se onaj prvi ispitivač koji mi je priredio »dobrodošlicu«. Shvatila sam da sam puna 24 časa pod njihovom unakrsnom vatrom, bez kapi vode, bez komadića hleba, neprestano obasjana snažnim snopom svetlosti. Izdržala sam još dvojicu ispitivača, još osam sati, ukupno 36, tako da više nisam znala da li su novi ili stari mučitelji.

Zatim sam se onesvestila.

Probudila me je ugodna hladnoća mračne ćelije. Pred očima su mi titrali žuti i crveni kolutovi istražiteljeve lampe.

Kad sam se privikla na mrak, primetila sam kanticu s vodom i parče hleba. Halapljivo sam ga progutala, obilno zalila vodom i ponovo utonula u dubok san.

Čini mi se da nisam dugo spavala kada me je probudilo drmanje stražara. Povelili su me u dobro poznatu sobu. Ovog puta izdržala sam budna 48 časova, dva dana ispitivanja, pre nego što sam se onesvestila.

U meni se probudio prkos stare progone ilegalke. Zar ja špijun? Izdajica sovjetske države koja je nama jugoslovenskim komunistima bila ideal, primer za koji je vredelo boriti se i ginuti? Pa i moj muž je dao život za taj ideal. Ali on me je učio da poštujem i cenim istinu. Zašto ovim neljudima da priznam njihove laži i klevete? To sam dugovala mom Mišku, istinu, a ne žig špijuna i izdajice. Nisam ništa priznavala, ni potpisivala.

Trajalo je to mesecima. Sve vreme bila sam u samicu, nikoga nisam videla sem stražara i istražitelja. Nisu od mene tražili samo da priznam krivicu, nego i nova imena, nove žrtve.

Ni pretnje da će mi dete poslati u ruski dom nisu me slomile. Radije ću umreti nego potpisati ono što su od mene tražili.

Na kraju su me prebacili iz samice u zajedničku ćeliju. Moja samica je bila

rajski vrt prema ovom brlogu. Ponovila se priča iz Ordžonikidzea. U ćeliji od nekoliko kvadrata bilo je doslovno naslagano četrdesetak žena, sve odreda kriminalke. Mislim da nikada ranije, a verujem ni zadugo u budućnosti, nije bilo naseljenijeg mesta na svetu od Staljinovih zatvora.

Opet sam prolazila kroz ista poniženja i trpela udarce kriminalki, koji nisu bili ništa slabiji od enkavedevskih. Jednom, prilikom saslušanja, zatražila sam da pišem drugovima u Kominterni. Kao strankinja, kao Jugoslovenka i komunista, valjda će nešto učiniti za mene?

– Špijunima je zabranjeno dopisivanje s špijunima – odgovorio mi je istražitelj.

Približavala se zima, ona surova ruska zima, u ćelijama je bilo hladno iako smo bile zbijene kao sardine. Zamolila sam istražitelja da iz mog stana donesu nešto zimske odeće.

Na moje veliko iznenađenje topla odeća je bila za par dana u Brjansku. Nisam shvatala otkuda ova »velikodušnost«. Šta je to trebalo da znači?

Ubrzo mi je bilo sve jasno. U Staljinovim mučilištima ništa nije besplatno. Usluga za uslugu, samo što razmenjivači nisu u ravnopravnom položaju: oni meni krpice, a ja njima svoju dušu.

Istražitelj se topio od ljubaznosti kad mi je uz odeću ponudio i priznanje na potpis.

Odbila sam.

Enkavedevovac je tog trenutka eksplodirao. Ljubazna maska pretvorila se u nekontrolisano divljanje. Više nije vladao sobom. Skočio je prema meni i sa nekoliko udaraca izbio mi nekoliko zuba.

Naredio je da stanem mirno, okretno se licem prema zidu i oslonim rukama. Ščepamo me je za kosu i svom snagom počeo da vuče ka sebi:

– Govori! Priznaj! Dosta je bilo šale. Sada više nemamo vremena za gubljenje. Ko ovde dospe, više ne izlazi napolje. I ovako i onako ćeš biti osuđena. Ako potpišeš samo ćeš olakšati sebi muke a dobićeš minimalnu kaznu.

Dok me je jednom rukom vukao za kosu, drugom me je udarao po glavi. Udarci su pljuštali kao kiša. Ćutanje je bilo moje jedino oružje.

– Jagice, ti ne smeš ništa da priznaš. Ništa! – ponavljala sam u sebi dok su mi se usta punila krvlju a bol cepao telo.

Nisam ja bila zatvorski analfabeta. Prošla sam Bedekovićevu školu i platila je najvećom cenom koju može jedna majka da plati: životom tek rođenog deteta. Metode novih mučitelja bile su još žešće, još surovije, ali cilj im je bio isti. Priznanje!

Znala sam da priznanjem ništa neću postići. Pred očima mi je igrala slika Nikole Petkovića Seljaka i ostalih koji su popustili pod udarcima policijskih pendreka. I šta su postigli? Da li su dobili iskupljenje, slobodu i spokojstvo? Ništa od toga. Postali su konfidenti, izdajnici, poslušne lutke u rukama policije. Sa svakim novim imenom, sa svakom novom izdajom, prodavali su svoju dušu.

Istražitelj je iznenadilo ovo uporno ćutanje. Naredio mi je da ponovo sednem. Skljokala sam se na stolicu. Sve je počelo iz početka: s kojim komunistima sam radila u Jugoslaviji, zašto su baš mene poslali u SSSR, s kim sam se upoznala u Beču i Moskvi, pod kojim imenom sam došla u Sovjetski Savez, ko su mi prijatelji u Ordžonikidzeu, o čemu sam razgovarala s nemačkim inženjerima.

Ispred sebe je imao neke papire po kojima je stalno nešto podvlačio i zapisivao. Na svako novo pitanje on je dobro znao odgovor. Ali, on je tražio nemoguć odgovor na pitanje na koje, i da sam htela, nisam znala odgovor: ko me je zavrbovao da radim za stranu obavestajnu službu.

Stražari su se menjali, a to je značilo da sam već satima na saslušanju.

Na tu lavinu pitanja odgovarala sam samo sa »da« ili »ne«. To ga je često dovelo do besnila pa me je udarao gde stigne. Bila sam na izmaku snage. Činilo mi se da neću istrajati, da ću popustiti i priznati sve što traži od mene. Ali kako bih ugledala papir i olovku, volja je ponovo navirala u meni.

– Ne, to neću potpisati. Ja nisam špijun.

Tada je u sobu ušao jedan oficir NKVD-a. Istražitelj je skočio sa stolice. Znala sam da je došao »glavni«. Pogledao me je i rekao:

– A to je ta što neće da potpiše priznanje. No, kako ide? Da li je najzad gotovo?

Istražitelj je slegnuo ramenima.

– Ne, ništa nije priznala i potpisala.

Glavni je počeo da se dere:

– Imamo mi i druge metode. Do sada smo bili blagi prema tebi. Sada te predajem drugom istražitelju, a kod njega svako progovori pa ćeš progovoriti i ti.

Vrata su se zalupila s treskom. Malo kasnije ušao je drugi istražitelj. Ljubazno se predstavio i rekao:

– No, ja i ti ćemo brzo sve srediti. S tobom čovek treba lepo da razgovara. Da li pušiš? Hoćeš li vode?

MAJOR

Ne boš mi tvezla, da kar tako buljite v barako, ki ni nič drugega kót skladišče novega orodja... Po videzu je takih na ducate... Ti bom jaz povedal – Svojega hudiča, Satana, Demona trirogega, Žida umazanega, ki ste se mu zaobljubile že v prejšnjem življenju, kličete nad vse nas... kličete boleznj, driske, mračne neulovljive sile, stihijo katastrof nad vse nas, da bi se same rešile, ko bi razpadel Gulag in bi bila tako spodkopana celotna sovjetska oblast!... To delate! Molite svojega hudiča, zaradi katerega ste že bile obsojene!

Osetila sam da imam posla s prepredenim policajcem koji zna svoj posao. Očekivala sam najgore i nisam se prevarila. Posle desetak minuta pokazao je svoje pravo lice i tada je počelo takvo mučenje kakvo do tada nisam doživela.

Vredi li opisivati divljaštvo? Ima li smisla opisivati bolove kad udarci pljušte po celom telu, kada vam čupaju nokte ili izbijaju zube? Tortura je bila strahovita, a sadizam mučitelja bespremeran.

Bila sam krvava vreća a ne ljudsko biće. Ne znam koliko sam dugo izdržala. Tonula sam povremeno u crni bezdan i kada sam se poslednji put osvestila shvatila sam da nisam u ćeliji nego u bolnici. Nisam mogla da maknem ni rukama ni nogama.

ANA

Naredila sva, Friderik!... Vsi hudiči severnega sveta so zavreli čez najino pot!... Jih še slišiš v viharju, ki se oddaljuje?... Burelóm je mimo! Zdaj bojo pog-nale mahovnice, brusnice, borov-nice! Samo da vžge čez tajgo, da razruši, razkolje debela, ki so mu na poti, da razlomi led na rekah, da steče voda – napoči kratak čas pozne pomladi, visokega poletja, da v stiski s časom zraste, kar je rasti namenjeno!... Zdaj zdaj bova naletela na planjavo bruc-snic, ki se bojo zalesketale v rosi, njihovo noro rdečilo ti bo razpa-ralo sivino svoda, Friderik! Mo-goče bova naletela na »Ivan – čaj«, visoko, tenko bilko, nežnih vijoličastih cvetov, ki ima seme z močjo našega praprotnega seme-na... Prisklonila se bom in gleda-la... Se boš tudi ti čudil, Friderik, če jo srečava?... FRIDERIK

Prekleti živi bog! Prekleta odkrita resnica, ki smo ji sledili, da bi jo zanesli v novi rod, da bi ga osrečevali! Preketo zlato runo, ki smo ga ponujali svetu v srečo! Da bi bili vsaj otroci srečni! Dušili smo jim dihanje, zapirali in mučili, ker niso znali vase sprejeti resnice in sreče... Prisiljevali in ubijali... Pred nami pa se je kot predpotopna žival valil pre-kleti bog s petletnim planom v rokah, na katerem je bilo z natančnostjo uradnika začrtano, kako naj srečnemu človeku štrli-jo ušesa, kako naj skloni glavo in v sreči izplazi slinasti jezik, da bomo poklicni revolucionarji mogli uresničevati morilski plan živega, prekletega boga! S svetohlinskimi besedami vere v življene smo morili prav to življenje! Štiri petine slehernika smo vrgli psom zgodovine v lačne gobce, iz ene petine smo zidali monumen-talni spomenik sedanjosti!

Do mene je ležala jedna žena.

– Bogamu, baš si ti neka hrabra žena. Gledam te kako se boriš za život. Iz sobe islednika su te doneli na nosilima. Stražar mi je rekao da nisi ništa priznala. Ja sam kriminalka. Putukla sam se, a jedna me je ubola nožem. Naći ću je već tu gnjidu.

U bolnici sam provela mesec dana, ali tek toliko da me zakrpe, a ne sasvim izleče. Ali bio je to »odmor« od zatvorske torture, hrana je bila dobra, a nigde na vidiku ni stražara, ni istražitelja, ni batina. U čistoj beloj sobi, u krevetu sa čistim belim čaršavom, činilo mi se kao da sam se probudila iz nekog dubokog, ružnog i teškog sna.

Ali san je brzo nestao. Zamenila ga je opet ona nestvarna stvarnost. Iz bolnice su me odveli u novi deo zatvora gde su bile svetle ćelije s krevetima i po dve zatvorenice u njima.

Zašto sada ovo?

Kasnije ću otkriti ovo zašto.

Rudi Šeligo

O TREĆEM DIJELU DRAME I ŽIVOTA

Mogao bih da kažem, kako mi se ponavlja na određeni, možda čak hegelovski način, određena trijada, ponovi se u **Ko se sili, hitro čili**, ponovi se u **Vještici**, ponovi se u **Svadbi** i možda čak ponajviše u **Ani**, u toj neobjavljenoj i još neizvedenoj drami....

Uvijek postoji određena poetika koje se pridržavaš, a u onom trenutku kada je se ne pridržavaš, raskoli se svijet pa iz ove rasklanosti počne da izlazi nešto drugo, nešto što možda i ne želiš. I to izmicanje iz ruku onoga koji piše, to je zapravo otvaranje novog svijeta i novog pisanja. Stoga tvrdim da su ovi prelazi kod mene veoma mirni, možda čak suviše mirni, dok je ono što ja u svome pisanju kričim, naravno, vrlo glasno, možda čak previše glasno. Ali tako treba da bude, a bit će i ubuduće....

★ ★ ★

Kada sam čitao Ferguson, njegovu analizu **Edipa**, razotkrilo mi se, da je ono, što Ferguson govori o **Edipu**, koji je navodno sastavljen tako, da jedan dio, koji je namjena, pripada čovjeku koji ulazi na scenu, onda je drugi dio koji je patnja zbog ove namjene, onda je treći dio koji je nova spoznaja, odnosno epifanija, to, kao što znamo, znači da se bog prikaže, to znači vrhovna spoznaja ili barem nova spoznaja. Ja mislim, da je svaka drama složena na taj način. Ne samo one drame koje Ferguson pominje, ne samo **Edip**, koji je prototip, ne samo prototip, to je suviše lako rečeno, arhetip je isto preblaga riječ, ali više nego model, to je drama svih drama – **Edip**. I ako je ona građena na taj način, ako je ona drama svih drama, onda naravno ne postoji mogućnost da je neka drama drugačije građena nego od ova tri dela: namjena, patnja zbog namjene, bilo zbog akcije, bilo zato što čovjek sa svojim namjenom hoće da se maši sudbine, a kako ovu sudbinu ne može savladati dolazi ono najstrašnije i ono najstrašnije je vjerojatno cilj svakog ljudskog življenja, ne samo u drami nego i van nje...

★ ★ ★

ANA

Pisal je mož – s podpisom »sekretar pokrajinskoga komiteja« –, da se razvezuje od mene... Sovraštvo – je napisal – ki ga komunist mora čuti do izdajalcev svetovnega proletariata in velike partije, mu narekuje ukrep ločitve, večne razveze, kar pa ne izključuje njegovega človeškega usmiljenja do mene, kljub odgovorni funkciji, ki se ji mora v celoti posvetiti... Verjame, verjame vame... Verjame, da bom v vseh izkušnjah in trpljenju, ki me čakata, našla dovolj volje in moči, da se bom dvignila in spet postala družbi koristen človek! Da on ve, da nam je dežela Oktobra dala nepopisno množico takih zgledov!

Pod ovim trojstvom ili kroz ovaj model u mojoj se praktičnoj poetici razotkriva i to da, u koliko ovo trojstvo vrijedi, onda treba da se kaže i to, kako u prvome redu drama, a grčka tragedija pogotovo, nikad ne govori o tome što se na svijetu zbiva, već upravo zbog trećeg dijela, koji je cilj drame i cilj čovjekova života, drama u stvari govori o tome što čovjeku nedostaje. Ona ne opisuje ono što jest, naravno, ono što jest, to treba svakome tekstu, treba mu kao meso, kao tkivo, na osnovu kojega uopšte možemo nešto govoriti. Naravno ono što mi govorimo na osnovu tkiva, govorimo čega nema, znači, ja pripovjedam na oštro polemičan način s obzirom na realitetu, odnosno, filozofi bi vjerojatno kazali u odnosu na bivstvjuće, jer bivstvjuće je ono što jest. Žudnja čovjekova je za uvijek neutješna, a dijaboličko, kako kaže Tine Hribar, usmjereno je prema onome čega nema i neostvarivo je....

★ ★ ★

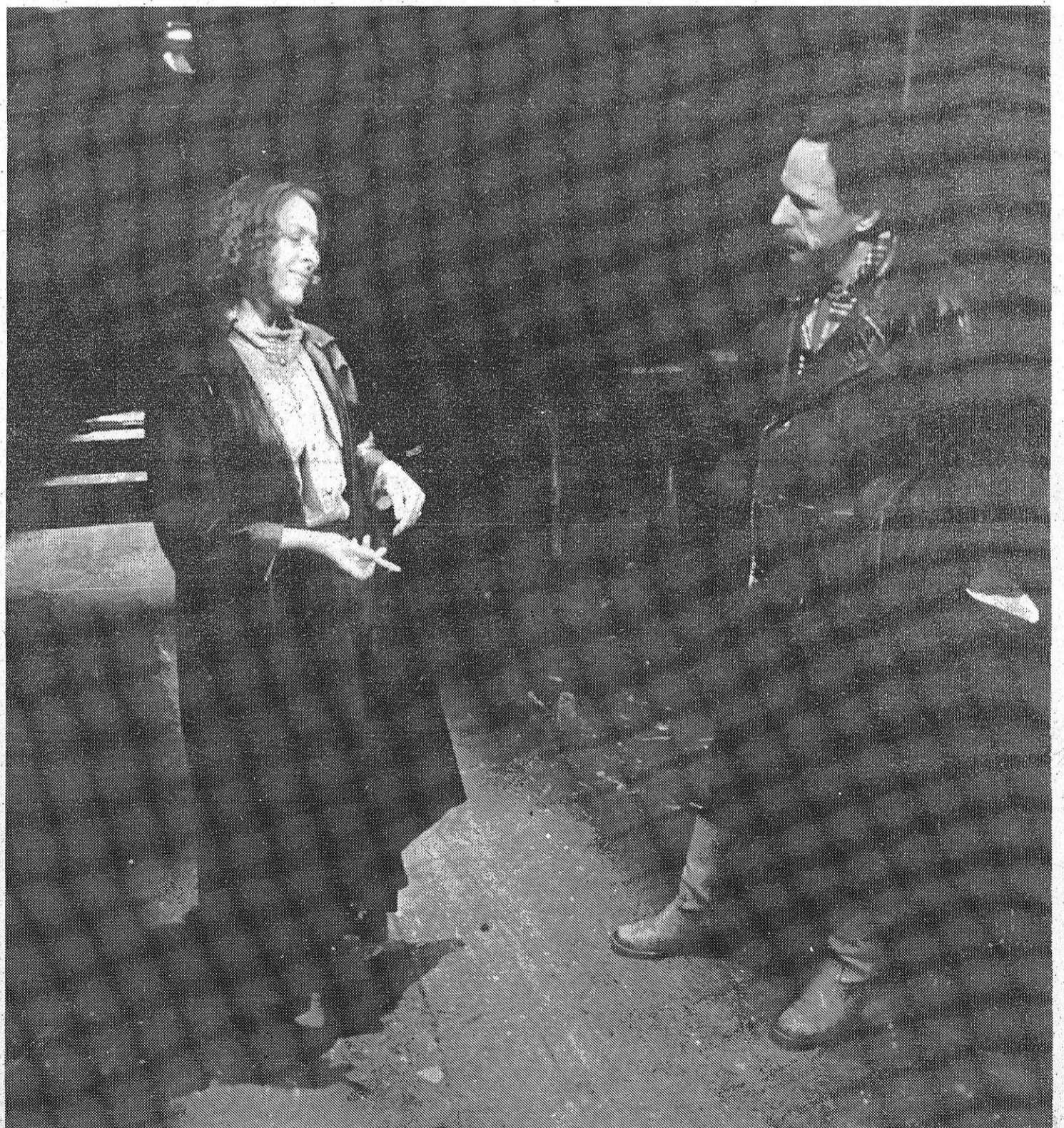
Rudi Šeligo: ANA. SMG Ljubljana, sezona 1983/84; režija: Dušan Jovanović – posnetek z vaje: Milena Zupančič, Mirodrag Krivokapić.

Ako gledam natrag na svoju književnost, prvenstveno na njen dramski dio, onda imam dojam, da mi se upravo zbog vrlo zafiksirane poetike, koja je potvrđivala ono što jest, ova poetika rasklala u samom radu na taj način, da sam je morao otvoriti i pri tom otvaranju dolazilo je na vidjelo sve ono što je područje čežnje – ne u psihološkom smislu riječi, nego čežnje u smislu onoga čega nema, što ovaj svijet ne može dati, ne samo postojeći, ne samo u tom društvenom sistemu nego u svakom, budući da blokira čovjeka u jednu samcatu polovinu i zato čovjek nužno živi simbolno, što meni znači, da je on osuđen na prokletstvo, da traži ono čega nema. I naravno, ono čega nema, ne može se obuhvatiti u poetici, ne može se izricati materijalno, niti se može imenovati, već se u dramatici stvarno razotkriva u zadnjem dijelu, kao ono što je neizrecivo, pa neka to nazivamo epifanijom, novom spoznanjom ili kako god. To je ono što je otvoreno, ono čemu prva dva dijela samo služe, da može doći bar do novog pitanja, da ne pretjerujem....

★ ★ ★

Kada pišem prozu imam dojam, da se u slučaju strogog proznog pisanja – sve stvari, zbivanja, priča, sudbina – sve ono što se zbiva ili stoji, zatvara i blokira. Zadatak riječi je u tome da se određena stvar, događaj, osjećaj imenuje, a kada se imenuje onda je zapečaćena. Ako je pak u pitanju imenovanje kroz zbivanje dijaloga na sceni, onda imam dojam da je ono toliko otvoreno, jer se u stvari nikad ne zna, bar ne onda kada pišeš tekst, što će se kasnije na sceni, odn. u pretstavi dogoditi. Tu je taj otvoreni prostor, koji na osnovu riječi stvara toliko drugih stvari, da u nekom smislenom izvođenju učini više nego što nudi sam tekst, pa bilo da je u pitanju neki manji autor između nas suvremenika ili velikan poput Shakespeara. Sve više ima dramskih tekstova na sceni u relativno slabijoj režiji nego je sam tekst. Bar po svojoj nepredvidljivosti. I u trenutku kada spominjem nepredvidljivost već smo tamo. Nepredvidljivo je sve ono što je u tom trećem dijelu drame, pa i života, što je epifanija, to stravično otkriće na kraju krajeva.

(Odlomci iz razgovora održanog na BS 83)

PROGRAM

slovenskog mladinskog gledališča

SLOVENSKO MLADINSKO GLEDALIŠČE,
Ljubljana
Trg VII. kongresa ZKJ 1
Predstavnik: Petar Jović
Program: sezona 1983-84, predstava 5
Rudi Šeligo: Ana
Urednik: Marko Slodnjak
Fotografije: Igor Antič, Matjaž Vipotnik
in arhiv, Nives Čorak
Prevodi: Franci Zagoričnik
Oblikovanje: Studio Vipotnik
Tisk: ČGP Delo, 1984

Zajednička predstava Centra za kulturnu djelatnost – Zagreb
i Slovenskog mladinskog gledališča

Ana, profesionalna revolucionarka	Milena Zupančič
Darko Veljko sinovi Ane i Mirka	Miha Kralj Aljoša Rebolj
Friderik Wallenstein, profesionalni revolucionar	Radko Polič
Andruša Nikolajevič, slugač	Jožef Ropoša
Sekretar partije (kasnije jedan od kažnjenika)	Miodrag Krivokapić
Major NKVD	Miloš Battelino
Zapisničarka Zoja (kasnije kažnjenica)	Milena Grm
Ivan Banovac, funkcioner Kominterne	Radko Polič
Vladlen Električka dijeca u domu	Rok Glavan Draga Potočnjak
Bezprizornica	Breda Kralj
Vaspitačica	Milena Grm
Daša, kriminalka	Marinka Štern
Vanda, kriminalka	Olga Grad
Glimpa, kriminalka	Majolka Šuklje
Nina, politična kažnjenica	Draga Potočnjak
Logorski mehaničar, kažnjenik	Jožef Ropoša
Stražar	Niko Goršič

Rudi Šeligo A N A

Režija	Dušan Jovanović
Kostimografija	Doris Kristić
Muzika i muzička oprema	Davor Rocco
Asistent režije	Laila Banani
Asistenti dramaturgije	Marinka Poštrak, Vilma Štritof
Dramaturg	Marko Slodnjak
Lektor i prevodilac na ruski jezik	Silvo Torkar
Prevodilac na hrvatski jezik	Gojko Janjušević
Inspicijent	Janez Pavlovčič
Garderoba	Jožica Plut i Helena Železnik
Kostimi	Štefica Cesarec i Ivan Benc
Stolar	Franc Martinc
Scenski radovi	Bojan Lindič, Vinko Bogomolec, Dragotin Bukinac
Scenski majstor	Metod Kambič
Frizerka i maskerka	Barbara Pavlin
Rekviziter	Dare Kragelj
Tehnički vođa	Jože Vodlan
Svijetlo:	Albert Bolha Mitja Gašperšič